Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 125 (10722) | 1978 чылдың май 28, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ЖУРНАЛДЫҢ ЧАА НОМЕРИ

СЭКП ТК-ныҢ «Партийжи амыдырал» журналының эдлчеглиг номери үнген. Оон мурнуку чүүлүн: «Совет күрүнениҢ даштыкы политиказы — тайбыңның болгаш делегей кады ажылдажылгазының политиказы» деп адаан. Украинаның Компартиязының Днепропетровск обкомунуҢ бирги секретары Е. КачаловскийниҢ «Партийжи удуртулга дуржулгазының эртинези» деп чүүлүн парлаан. Ында эш Л. И. БрежневтиҢ «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарының дугайында бижээн. Партийжи-организастыг болгаш идеология ажылдарының дугайында чүүлдерни ында база киирген.

«Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның амыдыралындан» деп болукте Израильдиң Компартиязының ТК-ның чиңгине секретары М. ВильнериҢ «Империализмге болгаш реакцияга удур демиселге» деп чүүлүн парлаан. Номчукчуларның чагааларын, чер-черде партия организацияларының амыдыралының дугайында медээлерин киирген.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

● **ГОМЕЛЬ.** РСФСР-ниҢ Кара эвес хөрүнүг зонаының мелиорация ажылдарынга ажылдаары-биле аныяктарның улуг отряды ооп аттанышкан. Чижээ, Брянск областының Красногорск районундан Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады В. Минчиктиң баштааны комсомолчу-аныяктар бригадазы чорупкан, олар онгу беш чылдың даалгазын ийи чыл иштинде күүсеткен. Бо коллектив Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуунга ажылдаар болгаш шыналыг черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле бодунуң байдак дуржулгазын ук черниң мелиораторларынга дамчыдып бээр.

* * *

● **ФРУНЗЕ.** Кыргыс ССР-ниң чер ажылдыглары кукуруза тарыырын дооскан. Специализастаан механизастаттынган комплекстер кукуруза тарыыр чымыштыг ажылды эрткен чылдаазындан чартык ай эрте дооскан. Бо чылын ол культураны үүс муң ажыг гектарда тараан. Үүс черге өстүрген бедик дүжүттүг сорттарны тарыыр шөлдер бүдүн чартык катап өскен. Республиканың чер ажылдыглары бо чылын 150 муң тонна кукуруза тараазын алыр.

* * *

● **ТАШКЕНТ.** Каршының магистраль каналының септелгезин дооскан. Оон делискээринде суггаттыг үүс муң ажыг гектар шөлдер бар. Ук каналдың 134 км узун унундан 2,5 миллион кубометр довуракты ужулган. Механизаторлар бо ажылды нормада өөрдүгениндеп бүдүн чартык катап дүртен кылган. Амгы үеде Узбекистанда хөвең шөлдеря суггарар он-он ыңдыг каналдар бар, оларда барык миллиард кубометр суг бар. Оон дузазы-биле 1 миллион 800-муң гектар ажыг хөвең шөлдерин суггарын болур.

* * *

● **ЕЛЕЦ. (Липецк область).** Ында «Гидропривод» деп заводтуң конвейериниҢ беш чыл эгезинден бээр миллион кезеп насосту кылып үндүрген. Бо агрегаттарны прокат станларында, автоматтыг шугумнарда, комбайнларда болгаш далаан судноларында тургузуп турар. Бүдүрүлгениң кылыш турары бүгү насостарга күрүнениҢ Шынар демдээн тыныскан.

СЭКП-НИҢ XXV СЬЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

ЧАА ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин деткип, чүүлдүгүнүп турарлар. Чугула документнин танышкан хуралдар хойжу, хову-трактор бригадаларынга, суг-бараан фермазынга эрткилээн.

Суг-Кажаа суг-бараан фермазынга болган хуралга мурнакчы саанчы, коммунист Карат Сарыглар өөс алгаш мынча дээн.

— Конституцияның төлевилели бистиҢ амыдыралывыстың программазы-дыр. Ону, бүгү ашы-өөрүм-биле бир дөмей, деткир турар мен. Бир пиекке опааштыр чылда 2300 килограмм суг саан алыр хүлээлгелиг турган мен. Конституция төлевилелин танышкаш, 2400 килограмм суттуг саарын хүлээндим.

Суг-Кажаа суг-бараан фермазының коллективи онгу беш чылдың үшкү чылының суг саварының планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганының бир чыл болган өөнда— октябрь 7-де күүседирин аазаан.

Биче-Тей хойжу бригадазының малчыннары республиканың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин чугаалашкаш, ону деткээн. Бригада ниитизи-биле бо чылдың дөрт айларында торгуур үүс баш хойга онааштыр 107 хураганы менди доруктурган. Хойжуларының аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Мандак-Хаа Ооржак чорун, үүстен-не 110 хураганы алган. Ол ышкаш хойжулар Төмүр-Маадыр Ооржактың, Чалгын-оол Ооржактың көргүзүглери эки.

— БистиҢ Конституциявыстың төлевилелин номчуп орарга, ында домак бүрүзү совет кижилериҢ чаагай чорууниче угланган боор-дур. Ол дээш оорушкузун идеретпес арга чок. Орта харыы кылдыр бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар ужурлуг мен. Торгуур үүс баш хойга онааштыр 105 хураганы доруктурарын мурнунда хүлээнген мен, ону эде көргеш, үүстен-не 110 хураганы доруктургаш, совхозка дужаар мен—деп, хойжу Ооржак Чалгын-оол чугаалаан.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Часкы хову ажылдары

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭН

«Тиилелге» совхоз— республиканың эң улуг тараалаң ажыл-агыйларының бирээзи. Аңаа бо чылын 17 муң га тараа болгаш 3200 га ажыг мал чеми культуралары чаштырар ужурлуг турган. Ол ажылды кыска хуусаада күүседири чиик эвес херек. Ынчангаш совхозтуң чер ажылдыглары онгу беш чылдың часкы хову ажылдарын чорударынга ипатовчуларның депшилгелиг аргазын ажыглаар деп шиитпирлээн.

Мооң мурнунда чылдарда совхозтуң шөлдеринге алды трактор-хову бригадазы туштузунда думчуун бораланып, опаагаан шөлдерин боттары болбаазырадып, тараа чаштырын турган. Бо чазын ипатовчуларның аргазын ажыглаан соонда, алды бригаданың орнунга ийи улуг комплекстиг отрядты тургускан. Бүгү техниканы, механизаторларны оларга мөөңнээш, шөлду ийи кезекке чарган. Оон түүнелинде совхозтуң механизаторлары бо чылдың часкы хову ажылдарын эң-не кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге эртиргеН.

Ам 17 муң гектар тараа культураларының чаштырылгазы доозулган. Арткан 3200 гектар мал чеми культураларның чаштырылгазын чоокку хүннерде доозар деп турар. Баштай чаштырган тараалар көк шык кылдыр бир дески үнүп келген. Аңаа механизаторлар улуу-биле өөрүп турар.

Комплекстиг ийи отрядтың аразынга часкы тарылга үеэнде социалистиг чарыш нал-барган. Ажылды дүрген болгаш бедик шыпарлыг чорударынга дээштиг организастаан чарыш улуг идигни берген. Оон негелдерни часкы хову ажылдары эгелээр мурнунда ажылдап кылгаш, түүнелин кажан үндүрери, тиилекчилерге кандыг шаңнал-макталдарны тыскырын тодаратган.

Чарыштың негелдеэнде айтканын ёзугаар чаштырылга орту чедип турда, баштайгы оң хонуктуң түүнделдерин үндүрген. Ынчан чарыштың бирги черин Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василай Оюпович Яңчаттың комплекстиг отряды алган. Ол отрядтың тиилелгези дээш Күш-ажылчы алдар тугун совхоз төвүнге көдүргеН. отрядка чогуур шаңналды тыыскан. Тарылганың тус-тус мурнакчыларын база шаңнап-мактаан.

Оон соонда чарыш одуу уламна чалбырааштаган. Чүге дээрге, тиилекчи болган отряд часкы тарылганың төнчүүнге чедир бодунуң бирги черин алыспаазын, а ийиги отряд ону чаалап алырын орааладышкан турупкан. Чаштырылганың

С. КОМБУ,
агроном.

Кызыл район.

Кызылдың үш дугаар автотранспорт бүдүрүлгезинде С. Домрачёвка удуртаан чолаачыларның коммунистиг күш-ажыл бригадазы онгу беш чылдың үшкү чылын ССРЭ Конституциязының биз чыл ою — октябрь 7-де күүседир дээш ажылдап турар. Оларның чамдыктары ам бешин декабрь айның үлүүнче киринкеннер. Бригадада социалистиг чарыштың тиилекчизи А. Г. Холоша май айның төнчүзүнде чыл планын күүседир дээн сөзүн эгелеп турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың 3-кү АТБ-ниң мурнакчы чолаачылары (солагай талаадан оң талазынче) А. Г. Холоша, А. С. Гурьянов.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

УДУРТУКЧУНУҢ РОЛЮ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары болгаш үлетпүр бүдүрүлге коллективтери бо чылдың баштайгы кварталында база эвээш эвес чедиишкиннерлиг бооп, эрткен чылдың ол үезиндээзинден хөй, эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп, чаа-чаа тудугларны ажыглалга киирген.

1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниҢ Күрүне планының амыдыралга боттанырынга үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниҢ удуртукчуларының ролюнун дугайын эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунга демдеглээн.

Бодунуң албан-хүлээлгезин чүден-даа артык бедик көөр, коллектив кежигүннериниҢ авторитеттиг, чаа, мурнакчы чүүлдерни дораан-на эскерип, деткиир болгаш ажылынга ёзулуг партийжи хамаарылгалыг үлетпүр бүдүрүлге удуртукчулары республикада эвээш эвес. Оларның санынга Кызылдың дааранылга фабриказының директору коммунист Тамара Петровна Пургинаны киирип болур. Оон удуртканы фабриказының коллективи социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп, шаңнал-макталды ап, демдеглетсе-даа, чедиишкиннерге оожургавайн турар. Ол ортумак школаны дооскашла, фабрикага өөреникчилеп кирген. Бодунуң шилип алган профессиязына, өөредилгеге болгаш ажыл-ижинге кызымак чоруун көргүскеш, мергежилин ёзугаар институтче өөренип чоруткан. Ону чедиишкинниг дооскан соонда, Т. П. Пургина, фабриказынга кээп инженерлей берген. Ол бодунуң организакчы шынарларын көргүскеш, фабриканың директорунга томуйлаткан. Ол үеде ук фабрика хожудангай, каражалыг бүдүрүлге черлериниҢ бирээзи турган. Амгы үеде Кызылдың дааранылга фабриказы элээн каш кылыгларны күрүнениҢ Шынар демдээ болгаш бирги категорияның негелделерин ёзугаар берип турар. Бүдүрүлге чери ам орулгалыг ажылдап, продукцияның шынарын болгаш бүдүрүлгениҢ ажыктыын бедидер дээш чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелериниҢ арга-дуржулгаларын калбаа-биле нептереп турар.

Бүдүрүлге коллективтериниҢ күш-ажылчы чедиишкиннеринге удуртукчу кижиниҢ чугула ролюнуң дугайында чижектерни ам-даа көргүзүп болур. Аныяк инженер Ю. И. Калетниковтуң удуртканы «Тыва кобальт» комбинаттың мергежилдиг специалист Х. Е. Алакаев директорлаан Тываның сүт комбинадының коллективтери онгу беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Ол болгаш өске-даа коллективтериниҢ чедиишкинниг ажылы удуртукчу кадрларның бүдүрүлге айтырыгларын эки билиринден, ажылды бедик деннелге организастап, удуртуп билиринден хамаарылгалыы билдингир. Ындыг удуртукчуларның ниити республика талазы-биле түннелдерге киирип турар эки салыышкыннарын демдеглээри чугула.

Ынчалзажок чамдык бүдүрүлге черлериниҢ удуртукчулары онаашкан албан-хүлээлгезинге харыысалга чок, чогаадыкчы, тывынгыр эвес, продукцияның шынарын болгаш бүдүрүлгениҢ ажыктыын бедидеринче кошкак кичээнгей салып турарын айтыр херек. Ындыг кижилер удурткан коллективтер планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсетпес, чаа болгаш депшилгелиг технологтуг аргаларны ажыглавас деп чүвени практика көргүзүп турар. Оон чижээнге Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинатты көргүзүп болур. Ол—республикада эң чугула бүдүрүлге черлериниҢ бирээзи. Ону ажыглалга кииргенден бээр элээн үр үе эрткен. Ынчалза-даа комбинаттың төлевилээн күчүзү ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар. Оон чылдагааны—комбинаттың удуртукчуларының, ылангыя директор эш Л. Меркуловтун, ында партия организациязының четпес ажылдап турарында. База бир чижек. Тураның хлеб заводунуң продукциязының шынары багай деп, хереглекчилер үргүлчү хомудап турарлар. Оон директору эш Воловик болгаш специалистери-даа технологтуг шугумнарның долу күчүбиле, шын ажылдаарын амдыгаа чедир хандырып шыдаваан.

Чоокта чаа республиканың идеология активиниҢ хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы эш Л. И. БрежневтиҢ «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарының болгаш ажылчы чоннарның кижизидилгезинин айтырыгларының талазы-биле тодаргай, калбак чугаа болган. Аңаа оон киржикчилери удуртукчу кижиниҢ бүдүрүлгенин ажылынга ролюнун чугулазын демдеглеп, бо талазы-биле эш Л. И. БрежневтиҢ сактыышкыннарында бижээн чүүлдерин бүгү удуртукчуларга, партия, совет ажылдакчыларга өөредиг кылдыр хүлээп алганнар. Шак ындыг ленинчи стиль коммунистиг тургузуушкуннуң бөгүнгү сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээринге идигни бээрин актив хуралынга онзалап демдеглээн.

Бүдүрүлге коллективиниҢ удуртукчузу дээрге, ону чүгле углап-башкарын билир эвес, харын улам хөгжүдүп, калбартыр аргалыг, организакчы болгаш кижизидикчи кижи болур ужурлуг. Бүдүрүлгенин углап-башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирип, социалистиг чарышты бүгү хемчег-биле калбартыры экономиканы башкарарын партийжи ёзу-биле көөрү-биле тудуш болурун бүдүрүлге удуртукчулары ыяк билген турар ужурлуг. Чүгле бо таварылгада республиканың онгу беш чылда улус ажыл-агый планы чедиишкиниг күүсеттинер.

БӨЛҮК ШЕРИГ АЛБАННЫГЛАРНЫ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Күрүне кызыгаарын камгалаар талазы-биле албанга бедик көргүзүглери дээш база ССРЭ-ниң кызыгаар шериглериниҢ 60 чылы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди СовединиҢ Президиумунуң

Тыва АССР-ниҢ Дээди

Тыва АССР-ниҢ Дээди

Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Капитан Николай Васильевич **Воедило;**

Сержант Николай Тимофеевич **Носов;**

Прапорщик Виктор Николаевич **Чихачев.**

СовединиҢ Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
СовединиҢ Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1978 чылдың май 24.

ЭШ К. Я. ЮРЧУКТУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Тыва тудуг» трестиҢ бүдүрүлге базазын хөгжүдерингe хөй чылда идепкейлиг өөрөшүүлгеэн дээш база торгуулгеэн хүнүнден бээр 50 харааны-биле холбаштыр «Красноярск кол тудуг» эргелериниҢ начальнигиниҢ орааткызы Константин Яковлевич **Юрчукту** Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1978 чылдың май 26.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЭЭЛЧЕГ ЧОК СЕСКИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ эдлчег чок сески сессиязы 1978 чылдың май 30-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуҢ Политчырыдыышкын базыңына ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ Төлээлекчилер ЧөвүлелиниҢ хуралы 1978 чылдың май 30-де 9 шак 30 минутада Политчырыдыышкын базыңына болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ сески сессиязынга чедип келген депутаттарның бүрүткелин 1978 чылдың май 29-та эртенгинин 9 шактан кежээкинин 10 шакка чедир СЭКП обкомунуҢ Политчырыдыышкын базыңының фойезинге чорудар: телефоннары: 2-30-52, 2-46-34, 2-34-46.

ЧЕПСЕГЛЕНИИШКИННИ ДҮЖҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ СЕССИЯЗЫНГА А. А. ГРОМЫКОНУҢ ЧУГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чепсегленииишкинни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязының пленарлыг хуралынга май 26-да СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко чүве чугаалаан.

Делегейниң 149 күрүнезиниң төлөөлекчилерин бо залда чыыдырган эң-не чугула ындыг айтырыг делегей политиказында ам чок деп, ол чугаалаан. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, чепсегленииишкинни боттуу-биле дүжүрерин чедип алыры болза делегей херектериниҢ бүгү чорудулгазының үезинде идиг үндүрген сорулга болур. Ону шиитпирлээри Черде кижи бүрүзүнүң салым-чолунга хамаарылгалыг боор турар.

Чепсегленииишкинни дүжүрериниҢ айтырыы Каттышкан Нациялар Организациязының кичээнгейиниҢ төвүнде дүрүм ёзугаар тургустунун турар. «Келир үениҢ салгалдарын дайынның халаптарындан чайладыр» деп КНО-нуң устав ёзугаар кол негелдезин күүседири болза амгы үениҢ байдалдарында чүүн-даа мурнунда боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче чуткүүрү болур болгай. КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязын чыылдырганы ол дугайын боду-ла херечилеп турар ышкажыл.

Чепсегленииишкинни дүжүрериниҢ айтырыгларынга бодунуң принципиалдыг угланыышкынын чайгылыш чокка барымдаалап чорутпушаан, Совет Эвилели бо сессиянга оон чедиишкиниг болурунга дузалаар деп быжыг шиитпирлиг келген. Бир эвес сессия боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырын чоокшуладырынга, чепсегленииишкинни дүжүрерин чоокшуладырынга дузалаар болза, тайбыңга ышаккылдыг улустарның болгаш күрүнелериниҢ оон-биле холбап турар күзелдерин ол шынаыдын шыдаар. Бистиң хаңы бүзүрен турарывыс-биле алырга, бүгү айтырыгның кол утказы болза ажыктыгдаа бол, ынчалза-даа эвээштн хүлээндирип турар чаагай күзелдерден, практикага хамаарыштыр ыдыг-ла тодаргай эвес сүмелерден, политиказының кол угланыышкынынче—быжыг тайбыңте тодаргай, опзалап демдеглеп каайн, ылап-ла тодаргай базымнарже шилчиири болур.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл болган юбилейин байырлап турар хүннерде делегей байдалының кол утказын клеретпишаан, Леонид Ильич Брежнев мынча деп чугаалаан: «Амгы үеде делегей харыдаалары бүзүрежир чорукту болгаш кады ажылдажылганы остүрериниҢ ийикпе, азы бот-боттарындан коргужар, бүзүрешес чорукту, боо-чепсекти мөөңнээрин остүрериниҢ апаар орудуктарын, алында барын быжыг тайбыңче ийикпе, азы дээре дээ таварылгада даныының бис кырынга кедежириниҢ чедирин турар орудуктарның белдириндe турун турар ышкаш сагындырып турар. Чавырлыышкын тайбыңның оруун шилип алырынга арганы берип турар. Ол арганы ажыглавайн баары кем-бурулуг үүгедиишкин болур. Амгы үеде эң-не чугула, эң-не соңгаарладын болбас сорулга болаа делегейни хаара туда берген боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры болур».

Чепсегленииишкинни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң тускай сессиязы Нью-Йоркка ажылдап турар ол-ла хүннерде моон ырак эвеске НАТО-нуң чөвүлели—өске сессия база чыглыр деп, А. А. Громыко уламчылаан. Ол сессиянга элээн каш чурттар төлөөлеттирген болур. Ол күрүнелерниҢ өмүнээзиндеН маңаа чепсегленииишкинни дүжүрер дээш чугааларны мында кылып турар-дыр. НАТО-нуң сессиязының хүн чурумунга кандыг айтырыглар бар болурул? Ону чажырбайн турар. Ол болза 80 чылдарда перспективтиг шериг белеткелдерни улам ыяла өстүрери-дир.

Бодунуң политиказында чепсекти эндере бүдүрерин уламчылаар бе азы боо-чепсекти дүжүрериниҢ аргаларын ол күрүнелер планнап, үндезилеп салып турар бе деп айтырыксапчыг-дыр.

Чамдык чазактар чайгылыш чок эвес чорукту болдуруп, боттарының салым-чолун оларның боо-чепсекти бүдүргеш, копчуг хөй саныг копчаа-орулганы ап турары-биле. шериг бүдүрүлгези-биле холбап турар бөлүктериниҢ албадаашкынына алзып турар.

КижилериҢ угаан-сарыылын төөредир, боо-чепсекти эндере бүдүрерин ооскүдер дээш троолчугу чүүлдерни, бети-ле дээрге эрги, «совет шериг айыылы» дээн ышкаш чүүлдерни медерелдин-биле катаптап турар.

Агрессорга ойтур шаныышкынны бөзиринче албадаткаш, совет улус дайылдажып турган, Совет Эвилелин дайылдажырынче албадаан дээрин баш удур меге чүүлү бодап албаан кижи бүрүзү-ле билир болгай. Ол боду кажан-даа дайын үндүрбейн чораан болгаш үндүрбес-даа.

Маңаа, бо индирден, кандыг-бир онза утка-биле, барын чүкте «СС-20» деп адаан турар совет ракеталарны чүгле бердинген угланыышкынче угланган эвес, а Черниң бүгү чүктериниче угланы берин болур деп бадыткан турар-дыр.

(Төнчүзү 3-кү арында).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕН, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлели СЭКП Төп КомитединиҢ кежигүнү, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ депутады, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазының ораалкызы, Эстон ССР-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы **Артур Павлович ВадерниҢ** 50 харлаан бар чораан, 1978 чылдың май 25-те хепертен мөөңнинниҢ дугайын ханы кажыдал-биле дыңнадын тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | **ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ** | **ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

БӨГҮН — КЫЗЫГААР ШЕРИИНИҢ 60 ЧЫЛ ОЮ

ДАЙЫНЧЫ 60 ЧЫЛ

Совет кызыгаар шериглери 60 харлаан. Кызыгаар камгалалын тургузар дугайында Декретке В. И. Ленин 1918 чылдың май 28-те ат салган. ССРЭ-ниң Күрүне кызыгаары 67 мүн километрге шойлуп чоруткан, ону камгалаш турар кызыгааржыларның ажылы берге болгаш хүндүткелдиг.

Советтер чуртун камгалаары-биле Кызыл Армияны тургускан. Шпионажты, террорну, янзы-бүрү диверсияларны ажыглап турар дайынларга удур демисежири-биле күрүшениң айыл чок чериниң органнарын болгаш кызыгаар шериглерин тургускан.

Коммунистиг партия кызыгаар шериглериниң политиктиг ажыл чорудары-биле революстуг демиселге канналын дадыккан, чуртунга кызыгаар чок бердинген коммунистерни чоруткан.

ССРЭ-ге социализм тургузуушкуну капиталистиг бүзээлдиң байдалынга чорун турган. Империалистиг разведкаларның кызыгаарга хой санныг үүлгедиишкиннерин кызыгаар шериглери шинтирлин-биле ойтур шаан турган Ортаа Азияга басмачылар-биле, Ыраккы Чөөн чүүке империалистиг Японияның шериглери-биле, барымын болгаш мурнуу чүкке герман болгаш оске-даа разведкалар-биле месилдежиишкиннерге бистиң кызыгааржыларывыстың көргүскен маадырлыг чоруктарын чоп кажаа-даа утпас.

Фашистиг Германия бистиң Төрөөн чуртувусче халдап келгенде, гитлержи аг-шеригниң баштайгы соғуушкуну кызыгааржыларның үлүүнге онаашкан. Олар хаанның сөөлгү дамдызынга чедир туржун, дилим болгаш эрес-маадырлыг чоруктун үлегер-чижээн көргүскеннер.

Амгы үеде Совет күрүне капиталистиг бүзээлээшкиден үнген. Улуг Октябрьның кодүргени тук үш диште кинскин турар. Социализм делегей системазы апарган.

Ынчалза-даа аңаа удурланып турар күштер ам-даа хөй. Империалистиг бөлүктер «совет айыл» деп чүвеге чагдынып алгаш, чепсегленнишкинни эдере бүдүрүп, ССРЭ-ге болгаш оске-даа социалистиг чурттарга удур хоралакчы, шпион үүлгедиглер чорударын улам көвүдедип турар. Эң ылаңгыя идеологтуг диверсия кедерен, ол империалистиг чурттарның күрүне политиказы апарган. Чамдык бөлүктер Хельсинкиге хүлээн алган Түңнел актының ужур-утказын хоптан-нүүлден, социалистиг чурттарның иштики хереклерниче холгаарлаарын орадлажып турар. Ол чорук кызыгаарда байдалды парынчыдып турары чугаажок.

Антисоветтиг литератураны бистиң чуртувусче бүдүү кинерин олар кызыдып турар. Ону кылырынга янзы-бүрү структуры олар ажыглап турар, ооң иштинде туризм база бар. Совет Эвилелиниге чылдың-на миллион-миллион даштыкы хамаатылар кээп турар, оларны бистиң кызыгааржыларывыс эң баштай аалчыларны хүндүлээр ёзу-биле үткүп аптурар. Ынчалза-даа олар «шокары иштинде» кижилерни сойгалап база билирлер.

Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүүке чораан, эш Л. И. Брежнев бистиң кызыгаарларывысты камгалаан турар алдарлыг шериглер-биле ужурашкан. ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниге ол мынча дээн: «Хөвертен боон болур кандыгдаа үүлдерден Төрөөн чурттуң кызыгаардары ынанылтыгыбыле камгалаттынган, ону камгалаарының хөрөө дуржулгалыг, шынчы холдарда турун турар».

Соолгу чылдарда күрүне кызыгаарларын быжыглаар талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ап чоруткан. Кызыгаар шериглери долузу-биле моторжуттунган, олар автомобильдерни, самолёттарны болгаш вертолёттарны, радиолокация болгаш оптика хереклерни, амгы үениң харыслаа болгаш дыңнадыышкын үүлдерни ажыглап турарлар. Далайда кызыгаар шериглери эң-не чаа дерилгелерлиг дүрген чоруктуг корабльдер-биле хандыртынган.

Ынчалзажок кол-ла чүве—кижилер, кадрлар. Кызыгаар шериглериниң хой кезии ортумак эртемниг, барык-ла офицер бүрүзү дээди эртемниг. Олар—социалистиг Төрөөн чуртунга кызыгаар чок бердинген, шериг хөрөөн тергиин эки билир кижилер-дир.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязында бистиң чуртувустуң оске күрүнелер-биле харылзааларының принциптерин тодаргай айыткан, аңаа даянган кызыгаар шериглери ССРЭ-ниң ыдыктыг болгаш дээп болбас кызыгаарларын кымга-даа үреттирбес.

Кызыгаарларның дыка хой кезиинде акы-дүнма социалистиг чурттарның кызыгаар шериглери бистиң шериглеривиебиле бир демниг ажылдан турарлар.

Совет чурттуң кызыгаар шериглери серемчилелдиг, дайынчы белеениң байдалында турар, ынчангаш олар чонуң ёзулуг гвардейжилери болган. Олар боттарының бедик хүлээлгезин моон-даа соңгаар партияның болгаш чонуң негелдезинге дүүштүр күүседирлер.

Виталий МЕЛЬНИЧУК,
полковник.

(ПМА).

ЧОНУНГА БЕРДИНГЕН

Ол отрядтың кызыгааржылары социалистиг чарышкы тишлээш чедип алганы ССРЭ-ниң кызыгаар шериниң Шериг Чоңхелениң шилчиир Кызыл тугун моон соңгаар салбас деп шинтирдеп алганнар. Ынчангаш отрядтың солдаттары болгаш офицерлери кызыгаар шериниң юбилейлиг чылын кызымаккай күш-ажылдың чылы кылдыр чарлаанар. Кызыгааржыларның девизи: «Социалистиг Ада-чурттуң кызыгаарын серемчилелдиг камгалаар, дайынчы белеткелге кезээде белен болур, кызыгааржы арга-мергежилди улам сайзырадыр».

Заставада офицер А. Тарасенконуң ажыл-ижи үениң негелдезинге чагырткан: бот-боттарын солуушаан, кызыгаарже варидта чоруп турар, агитаторлар эрлчеглиг политкичээлдерге белеткеннирлер, ол мышкаш хүн бүрүнүң кызымак өөредилгези, чүткүлдүг күш-ажыл.

Мурнуунда шериг албаны эрттирип турганнарының эгелеп каан буянныг хереклерин оларның салгакчылары уламчылап турар. Бо хүннерде тергиин адыгжылар салбырын удуртуп турар биче сержант М. Рыбин быжаннаар мергежилге мурнундагы дайынчы Г. Смягинден хойну өөренип алган.

Үжен чыл дургузунда Совет Эвилелиниге бараан боп келген прапорщик Н. Басалаевти заставада мактап турары таварылга эвес. Шериг хөрөөнге чүгле чаңгыс салгалдың дайынчыларының дадыгын быжыкканын ол көргеи дээр болза улуг частырыг. Кызыгаарның бөгүнгү камгалалында турар эрес-дилим дайынчыларга дуржулгалыг кызыгааржы ынчангаш эргим, ынчангаш хүндүткелдиг кижи.

...Аңаа дайынчылар, чоланчылар В. Петров биле А. Разумов арыг иштинде орук хажыныңга чигзинчиг истер көрүп каапнар. Бөлүнмес кижиниң барган уун тодарадып алгаш, олар ону сүрүпкеннер. Удаваанда дургун туттурган. Ол күрүне кызыгаарының үрекчилиг болган.

Отрядта социалистиг чарыштың хой янзы хевирлери чаа эгелээшкиннерин тывылдырып турар. Офицер Л. Евсеев удурткан заставада чарыштың түңнелин хүн бүрү үндүрүп турар. Ол өске кезектерге кончуг ажыктыг болган.

Хынаалга «эки» демдек дээш алган хүлээлгези, кызыгааржының «иниги баллын» база улгаттырып турар.

Чыл эгезинде застава ушку черин эдлеп турган болза, эм бирги черде келген.

С. ГАВРИКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Кызыл туктуг соңгу-барын кызыгаар округу.

БИЧИИ ЧЕРНИҢ БИР ДАЙЫНЧЫЗЫ

Бо эгени номчааш, номчукчулар ол кым деп кижи боор деп бодай бээр боор. Ол бистиң республикавыста, найысылаа Кызылывыста бистерниң-биле кады чурттаан, ажылдан чоруур кижи. Ооң ат-сымын Дмитрий Гаврилович Катруша дээр. Саң ажылдакчылы бодүүн албан-хаакчы бо кижиниң Кызылдың чурттакчылары, рэйоннар төптериниң харыысалгалыг ажылдакчылары даштындан эки танымыр, каш удаа ужуражын чугаалашкан-даа болза, ооң эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер» деп номунда бижиттинген черлеринге тулчуп чоруп турганын, харын-даа Леонид Ильичиге каш удаа ужурашканын билир кижилер ховар боор.

Мен ол дугайын ооң бодундан каш чыл бурунгаар дыңнаан мен. Дөрт чыл бурунгаар Тывадан бир кезек кижилер республиканың «Билиг» иштилелиниң шугумубиле Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүүкүн экономика темазынга лекция номчуп чоруур лекторларының семинарынга киржип-биле Амур областың төвү Благовещенск хоорайга шала кускээр чеде берген бис.

Бистерни «Амур» деп гостиницага чыгырып каан түүс. Лекциялар доостурга, Дмитрий Гаврилович-биле кады делгем Амурнуң эриин дургаар кылаштажыр, ол черниң өл-шык деп чүвезин кайган, Тываныстың күскү арыг агаарын мактап чугаалажыр турдувус. Катруша хүннүң-не эрте турган, бистерни оттуруп эгелээр кижи. «Чемнеин шаан алгаш, лекцияже чоруулунар. Озалдай берааниссе багай болган» дээр. Ынчангаш лекция эгелээринге чедир шак ажыг үе турда-ла, чолдаксымаар сыныг, бажының дүгү таазра берген, шыргай арыг дег карбиктерлиг, үргүлүү каттырымзаа чоруур карактарлыг Катрушавыс бисти мурнан алгаш, обкомнуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынче базыптар кижи.

Чырыдыышкын бажыңының фойезинде Ада-чурттуң Улуг дайынынга Амур областан киришкен болгаш ооң эзи келбээн дайынчыларның аттарын чыскаан бижип каан чораан. Ооң дужунда чымчак сандайларга олуруп алгаш, данынчыларның аттарын ногчуп көрүп, хөөрешкилээр бис.

Бир-де хүн Катрушадан:

— Дмитрий Гаврилович, силер бала дайын киржикчизи болгай силер. Кая, тулчуп чоруп турдунар—деп айтырдым.

Кезек бодашып ора:

— Кавказ дагларындан эгелээш, Новороссийск хоорай чоогунга тулчуп түрдум. Улустуң «Тилеттирбээн бичии чер» деп чугаалажыр турар чери ол-ла болгай—деп сактыышкынын эгеледи. Ол мынчан мынча деп чугаалаан кижи:

...Алыс чуртум Украина. Дайын эгелээр мурнунда шериг школазынга турдум, комсомолчуларны ынаар мобилизастап турган. Өөредилгеевис доозулбаанда дайын эгелээн. Мурнуу фронтунуң 18-ки армиязының 395 адыгжы дивизиязының 726 адыгжы полугунуң ушку батальонунуң адыгжы ротазының командиринге томуйлаттым.

Мнуе хемчи таварыштыр эрткен камгалалды барык бир чыл туттувус. Ооң соонда демги батальоннуң штаб начальнигинге база 856-гы тускай харылзаа батальонунга химия албалының начальнигиниң оралакчызынга турдум.

Дайын кадыг-дошкун, ооң уржуун көрүп эрттим. Ылаңгыя Новороссийскини камгалажып турганым кажан-даа уттундурбас. Кончуг-ла тулчуушкуннар аңаа болган. Бистиң дайынчыларывыс ниити хемчээли 30 километр черни (калбаа 3. ханызы 10 метр, чамдыкта ооң эвезжей-даа бээр бичии черни) дайынга бербээн. Ол черниң стратеттиг ужур-дузазы улуг турган. Ол девискээрниң барын шуптузун үттеп, оңгулаан алгаш, камгалап турдувус. (Д. Г. Катрушаның тулчуушкуннуң кадыг-берге хүннериниң дугайында сактыышкынын моон ыңай бижиизээн, ол дугайын Леонид Ильич Брежнев «Бичии чер» деп номунда кымдан артык чуруп көргүскен болгай).

...1941 чылдың сентябрь айда фашистерниң халдаашкыны дам барган. Атакалар дүн-хүн чок үргүлчүлээш турун берген. Үш хонук бурунгаар дүнеки тулчуушкунга үшкү батальоннуң командири улуг лейтенант Голубцов аар балыглаткан, а комиссар Гайворонский өлүрткен. Полк командири оларның орнунга Катрушаны томуйлаан. Рота командылап турган кижите бүдүн батальонну башкарары коңчуг-ла берге болган. Бир-де эртен Катруша роталар командирлерин чытташ, чидириглерни тодараткан. Дайынчылардан болгаш командирлерден өлүрткен, балыглаан кижи хой болган. Рота командирлерин тодарадыпкаш, командирлери чок роталарга кымнарны томуйлаарын бодап, камгалаа шугумунуң кошкаан черлерин быжыглаарының аргазын сапаң, картазын эде шыйып орган.

— Эш комбат, дивизия командири кел чор!—дээн үн блиндажтың ындыы өрээлиндеп дыңналган.

Катруша гимнастерка, курун чазай тудуп, тура халаан. Калбак брезент эжик ажыттынза-ла Совет Эвилелиниң Маадыры, дивизия командири майор Петраковский, Леонид Ильич Брежнев, полк командири подполковник Следов кирип келгеннер.

Катруша сүрээдээнинден дивизия командириңе рапорттан дужурген:

— Эш комдив, ушку батальон туружун быжыы-биле эдлеп тур. Ынчалзажок командириңе балыглаан, комиссарывыс өлүрткен. Оларның хүлээлгезин күүседип тур мен. Адыгжы ушку ротаның командири Катруша өлүрткен тур!

Командирлер рапорттуг хүлээп алгаш, олуруп алганнар. Оларның турун, моганкапы арыннарында өлген. Леонид Ильич салаалары-биле столду соңтагылап, хапы бодаңын орган.

— Байдалывыс парын, эштер. Ынчалзажок ажырбас. Удавас, эш Катруша, «катюшалар» салерге дузалажы бээр—деп, Леонид Ильич чугаалаан.

«Катруша», «катюша» деп сөстерни дыңнааш, аңаа олурган улустарның арны чырып, чырыы сырташ кылынган.

Дмитрий Гаврилович 1942 чылдың июль айда эм Л. И. Брежнев-биле база катан ужуражыр аас-кежиктиг болган. Ынчан Новопавловка суурга Л. И. Брежнев чедип келген. Ол хүн дивизия командири майор Петраковскиниңе дайынчы ачы-хавылазы дээш бир чада ажылдыр полковник атты Л. И. Брежнев тывыскаш, командирлериңе хөлүн тудуп, оларга байыр чедирген.

Чоокта чаа Кызылга идеология ажылдакчыларының хуралы болуп эртти. Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарын чугаалажып, моон соңгаар кылып чорудар ажылдарны тодараткан ол хуралга Дмитрий Гаврилович база сапаң берди. Сагыш-сеткили дойлуп, сүрээдээнинден арны кызып каан, бажының дерин чода тутқулап турган, чугаалаан чугаазын аңаа орган кижилер дыка мөгедип дыңнадылар, каш удаа адыш часкап байыр чедирип турду.

— Бистерге, дайынның хоочуннарынга Леонид Ильичиниң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнары бистиң амгы болгаш келир үеде салгалдарывыска Төрөөн чуртка бердинген чоруктуг, хаңы ынакшылдың чагыы деп бодап чоруур бис.

Бо чазын Москвадан менээ чалалга келди, эш Л. И. Брежнев чоруткан болду. Хайлыг, адрезим будалгаш, озалдан чеде берген мен ийин. Ол сески армиялың ветераннары-биле Леонид Ильич ужурашкан болду. Моон соңгаар-даа кээн болур силер, эштиг үеде дыңнадыптар бис дээр чорду—деп, ол саналын доосту.

Хурал соонда Дмитрий Гавриловичиге база катан чеде берген, хөлүн тудуп, байыр чедирдим. Кызыл Сыдыс орденнаан, дайынчы болгаш күш-ажылчы чеди медалының чаңында 18-ки армияның хоочуннарының тарскаал демдээн кадаан алган болду. Ол блокнодун ужулгаш, кылаң ак саазын көргүстү.

«18-ки армияның хоочуннары-биле ужуражырын күүседим.

Л. БРЕЖНЕВ»

деп бижээн чалалга ол болду.

Д. Г. Катруша 1943 чылдан бээр партия кежигүнү. Тывага келгенден бээр 20 чыл ашкан. Бо үениң дургузунда республиканың Саң министерствозунга ажылдан келген. Контроль-ревизия эргелелин удуртуп-даа турган. Ол ам ында килдис эргелекчизи.

С. МААДЫ,
«Шынның» тускай корр.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

МАЙ № 5 (76)

Кызыгааржылар чугаалап тур

ХҮЛЭЭЛГЕВИС УЛУГ

Бистиң застава—хой национал дайынчы коллектив. Мында Белоруссияның, Татарияның, Бурятияның, Удмуртияның болгаш бистиң хой национал чуртувустуң өске-даа улустарының оолдары Төрөөн чуртунуң кызыгаарын чаагай хереклерге киржип турар.

Заставаның кызыгааржылары шупту комсомолчулар. Ынчангаш бисте йин дайынчының бирээзи-ле дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиин база спортсмен.

Кызыгаар шериниң 60 чыл оюн кызыгааржы бүрүзү шериг албанына серемчилелдиг болгаш тергиин эки өөредилге-биле уткаан. Юбилейге уткуштур заставада калбарган социалистиг чарыштың тилекчилериниңе А. Миронов, В. Яцук, О. Селиванов, И. Роженцов, В. Зорин оларны хамаарыштырып, оларны коллективтиң «алдын фондузу» деп чоргаарал-биле адаа турар бис.

В. ШУБНИКОВ,
сержант, комсомол организациязының секретары.

БҮТКЕН КҮЗЕЛ

Мен Татар АССР-ниң төвү Казань хоорайга төрүттүүгеннен мен. Шериг назыны четизоп алгаш оол турган-ла кызыгааржы болурун кончуг күзеп чордум. Кызыгаарга шериг албаны эрттирери берге, харылзалгазы улуг, хүндүлүг хереклер деп чүвени ынчан-на угаан билир турдум.

Күзелим бүткен. Шериг хүлээлгемниң баштайгы хүннеринден эгелээш, бистиң Төрөөн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарын кадагалаарынга мецээ бүзүрээнинче талентиг болурумну даңгыраглап алган мен.

Бисте чалгааараар чай чок. Кижи бүрүзүн хаара тудуп турар ажыл-ла хой: хой-иниттиниң болгаш комсомолчу даалгалар, спортчу мартылдаалар. А бодум комсомол комитединиң кежигүнү мен. Бо хүннерде, өске бүгү эш-өөрүм-биле бир домей, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң шинтирлерин амыдыралга боттандырып, Ленинчи комсомолдуң 60 чыл оюн өөредилгеге болгаш шериг албанынга улуг чедишкиннерлиг уткуур дээш бүгү күжүмнү үндүрер мен.

Н. НОСОВ,
сержант.

КЕЗЕЭДЕ БЕЛЕН БИС

Май 28... ССРЭ-ниң кызыгаар шериниң бо хүн 60 чыл оюн демдеглеп турар.

1961 чылда болук орус, тыва оорум-биле бистиң Төрөөн чуртувустуң кызыгаарын камгалаары-биле чорупкаывысты, маадырлыг кызыгаар шериниң хүрээлениңе бараан болур аас-кежиктиг болгаывысты бо кайгамчык байырлалдың хүнүнде сактып олур мен.

Тывадан барган соолдар, бистиң хой национаддыг, делгем Төрөөн чуртувустуң янзы-бүрү хоорайларындан, суурларындан келген эштери-биле бир дөмей, боттарының хамааты хүлээлгезин төлептиг күүседеннер. Кызыгаар шериниңе албан эрттирип турганывыс политиктиг, дайынчы дадытыышкынны берген. Кол-ла чүве — бис харыысалга деп чүвени билген бис. Бичии-ле серемчилел чок болур болза, дайын кызыгаарны үреп эртип келгеш, айыылды үндүрер.

Кады чораан эштерим: Иргит Успун, Александр Норбу, Чаш Шаңгыр-оол, Кыргыс Данчай-оол, Аир-Санаа Мерген, Богатырь Хөвеңмей болгаш өскелердаа «Тергиин кызыгааржы» деп хөрек демдектери-биле шаңнатканнар.

Үстүнде адаан эш-өөрүм ам боттарының мергежилиниң аайы-биле улус-ажылагыйында, культура албан черлеринде, партия, совет органнарда ажылдап турар.

Мен бичиимден турала чурулгага хандыкшылдыг чораан мен. Шеригге баарымга чурулгага чуткүлдүг кижи деп мени билип каапкаш, көскү агитация кылырын командирлерим дагаын турган. Кызыгаар отрядының чурукчазунга ажылдап, кызыгааржы заставаларының кызыл-булуңнарын (ленинчи комнаталарын) каастап, шимен турган мен.

Шеригден келгеш, Кызылдың чурулга будурулгезиниң мастерскаязынга ажылдай бергеш, ооң Красноярскиниң Суриков аттыг чурулга училищезинге уран чүүлдүң профессионал мергежилин чедип алдым.

«Социалистиг Ада-чуртту камгалаары ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болур» — деп ССРЭ Конституциязында айыткан. Бистиң күрүне, совет улус бүгү делегейге тайбың дээш туржун турар. Бир эвес чаа-дайын күзээн дайын социализмниң кайгамчык чедишкиннеринче, бистиң тайбың ажыл-иживисче халдаар болза, аны-тыпывысты харамнаймайн, социалистиг Ада-чуртувусту камгалаарынга кезээде белен бис.

С. УЙНУКЕЙ,
курлавырда сержант.

ФОТОРЕПОРТАЖ

Бистиң чуртувустуң ыызыгааржыларының алдарлыг байырлалының бүдүүзүнде ыызыгаар шериниң дайынчыларының турар черинге чордувус.

Частың чурумалдыг бойдузу. Келген застававысты долгандыр үнген янзы-бүрү үнүш ногаарара берген болду. Дайынчыларның бир чамдыызы даштын дазыр шөлде шериг өөредилгези эрттирген, бир кезек кижи ленинчи комнатада политиктиг кичээлди эрттирип тур. Кичээлди эрттирген офицер Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин дайынчыларга таныштырып, Тываның чонунуң эрткен төвгүзүн база эмгы чедишкиннерин тодаргайы-биле чугаалап берип тур.

Кичээл доостурга белүк офицерлер-биле база катап даштыгаа үнүп келдивис. Кызыгаар камгалаачылары ыттарын эккеп алган, тускай белеткелди ыылган турлар.

— Силерниң заставаңарда хой-ле нацияның кижилери бар ышкаш-тыр — деп, чугаалаарымга, заставаның начальниги:

— Маңаа дайынчылар үргүлчү солчуп турар чүве. Ниитизи-биле бистиң чуртувустуң бүгү нацияларының оолдары маңаа шериг албанын эрттирген деп чугаалап болур мен—дээш, бир дайынчыны кый депти.

Чедип келген дайынчымны Михаил Зорин дээр болду. Ооң чурту Удмуртия. Зорин дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиг тергиини дээрзин командири чугаалады.

ЧУРУКТАРДА: аттыг хайгыылда; кызыгааржы М. Зорин; дайынчы өөредилге үези.

В. АМЫРНЫҢ фотолары болгаш сөзү.

БӨГҮН—ХИМИКТИҢ ХҮНҮ

саннар, фактылар

★ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Химик хүнүн 1965 чылдың декабрь 10-дан эгелеп тургускан болгаш чылдың-на майның сөөлгү воскресеньезинде демдеглеп турар.

★ Совет эрге-чагырганың 60 чылдарының дургузунда бистиң чуртувуска химия продукциязын бүдүрүп үндүрери 300 катап улгаткан. Шаанда экономика талазы-биле хожудангай байдалга турган районнарда ам химияның күчүлүг үлетпүү тургустунган. Ылаңгыя Украинада, Белоруссияда, Үзбекистанда, Казахстанда, Туркменияда, Таджикистанда, Россия Федерациязында, Литвада болгаш өске-даа республикаларда химия үлетпүү шапкын хөгжүлдени алган.

★ 1977 чылда 4,9 миллион тонна кальцийлиг, 2,7 миллион тонна каустиктиг соданы, 21,1 миллион тонна күгүрзүг кислотаны, 3,3 миллион тонна синтетиктиг саваңнарны болгаш пластмассты, 1 миллион 88 муң тонна химиктиг волокноларны болгаш удазыннарны, 57,4 миллион кезек автодугуйларны, 825 муң тонна синтетиктиг чуур үүлдерни болгаш химия үлетпүүнүң өске-даа продукциязын бүдүрген.

★ Синтетиктиг саваңнар болгаш пластмасс бүдүрер бүдүрүлгелер болгаш цехтер бо чылын ажыглалга кирер. Зиминниң химия заводу (Иркутск область), Прикумнуң (Ставрополь край), Шевченконуң (Мангышлак область) пластмасс заводтары оларның аразында бар. «Химволокнонуң» Энгельсте, Курскиде, Могилёвта каттыжыышкынларында синтетиктиг удазыннар кылыр бүдүрүлгелер ажыглалга кирер.

★ Солигорскиге, Череповецке, Новомосковскиге, Тольяттиге, Горловка, Ровнога, Самаркандыга, Вентспилге минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер чаа комплекстериң тудуу 1978 чылда доостур.

★ 1978 чылда химия болгаш нефтехимия үлетпүүнге минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрерин 101,5 миллион тонна, синтетиктиг саваңнарны болгаш пластмассты бүдүрерин 3,6 миллион тонна, химиктиг волокноларны, удазыннарны бүдүрерин 1145 муң тонна, автомобиль дугуйларын —60,1 миллион кезекти бүдүрер.

★ 1978 чылда нефтини баштайгы ажылдап кылырының установкалары Нижнекамскиниң нефтехимия комбинадынга, Лисичанның нефть ажылдап кылыр заводунга ажылдап эгелээр. Нижнекамскиниң, Тольяттиниң, Балаковонуң, Ачинскиниң нефть ажылдап кылыр комплекстериниң тудуун уламчылаар.

★ Нефтини баштайгы ажылдап кылырының делегейде эң улуг установкалары Совет Эвилелинде тургустунган. 50 чылдарның эгезинде ындыг установкалар чылда 500 муң тонна нефтини ажылдап кылыр күчүлүг турган. Ам оларның күчүзү — чылда 6 миллион ажыг тонна нефть, а 12 миллион тонна нефтини ажылдап кылыр агрегаттарны ам кылып турар. ССРЭ-ниң нефть ажылдап кылыр заводунуң ортумак күчүзү АКШ-тыңнан 3 катап хөй. Делегейниң «Химия-77» деп Москвага эрткен чылгы эрттирген делегелгезин Сокольниктер парыгына болгаш УАЧД-ге организастаан. Оң ниити шөлү 59 муң дөрбелчин метр черни эзлээн. Совет Эвилели аңаа 800 ажыг бүдүрүлгелериниң белетизэни 11 муң экспонаттарны салган. ГФР-ниң 250 фирмалары болгаш организациялары, Францияның 60, АКШ-тың болгаш Японияның 30 фирмалары азы ниитизи-биле делегейниң 26 чурттарындан 700 ажыг фирмалар боттарының экспонаттарын аңаа делгээн.

★ Делегейниң 88 чурттарының 569 фирмаларынга химия продукциязын Совет Эвилели садып турар.

КҮЧҮЛҮГ ЧИГ-ЭТ

Улус ажыл-агыйын химижидери — ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң күчүлүг быразы.

Л. И. БРЕЖНЕВ.

Чурттуң химиктери боттарының профессионал байырлаазынга кандыг чедишкиннерлиг ужуражып турарын чугаалап бээрин химия үлетпүүнүң министри Л. А. Костандовтан СЭТА-ның корреспондентизи дилээн.

— Адырның хөй-хөй бүдүрүлгелери болгаш организациялары майның болгаш бөгүн айларның планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүзү болгаш продукциязының шынары дыка бедик. Бүдүрүп турарывыс продукциязының 20 ажыг хуузу хүндүлүг бешбулуңчук-биле демдеглеттинген — деп, министр чугаалаан. Бо чылын эң хөй минералдыг чемишчидилгелериг — 100 миллион ажыг тонналы химия үлетпүү бүдүрүп үндүрер. «Үнүш-дужуткүрүүнүң дустарын» бүдүрер талазы-биле Совет Эвилели делегейде бирги черни эзлеп турар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар химия индустриязы бедик темп-биле хөгжүп орар. Эрткен беш чылдың-биле деңнөөрге, бо адырга үйн катап хөй акшахорецгини тускайлаан. Оң хөй кезиин ажылдап турар бүдүрүлгелерни алгыдарынче болгаш чаарты кылырынче утландырган. Техниктиг чаартылгалар колдуунда-ла улуг күчүлүг агрегаттарны, химиктиг реакцияларның энергиязын үзүктел чок технологтуг процесстерге таарыштыр ажыглаанындан болдунуп турар. Чижээлээрге, чылда 450 муң тонна аммиак синтези бүдүрер күчүлүг установкалар чамдык бүдүрүлгелерде тургустунган. Чурттуң 30 чыл мурнунда бүгү заводтарының бүдүрүп турганы продукциязын ол установкаларның бирээзи-ле ам бүдүрүп турар. Чүгле бо чылын безин 14 ындыг установкаларны ажыглалга кирерин планнаттынган.

Сибирьге болгаш Ыракты Чөөн түкке улуг химия бедик темпилер-биле хөгжүүр. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн түктүң районнарынга чоруп турган салган айтыышкынларынга болгаш сүмелерингe үндезилээш, аңаа чоокку он чылдарда химиктиг волокноларны, синтетиктиг саваңнарны болгаш пластмассаларны бүдүрери 3 катап улгадыр. Үнүш-дужуткүр чоруктуң индустриалдыг күчүлүг чиг-эт баазазын тургузар. болгаш колхозтарның, совхозтарның хову, шөлдериңе хереглээр химиктиг чемишчидилгелерни бүдүрерин көвүдедир дээш адырның бүдүрүлгелерде ажылдап турар. Чурттуң чамдык бүдүрүлгелериниң, тудугларының болгаш төлевилел организацияларының чемишчидилге бүдүрер үлетпүүнүң чаа-чаа күчүлүг ажыглалга кирерин дүргедедир талазы-биле патриотчу эгелээшкини улуг ужурдузалыг болган. Ол эгелээшкинни СЭКП ТК деткээн. Үнүш-дужуткүр чоруктуң индустриязы чүгле бо чылын безин бодунуң күчүзүн 17,5 миллион тоннага көвүдөдир.

Химия — улус ажыл-агыйының бүгү адырларының күчүлүг чиг-эди. Чижээлээрге, чоннуң хереглеп бараанарын бүдүрериңе химиктиг волокноларның, бүгү пластмасстың хөй кезиин кирип турар. Оңгу беш чылдың үшкү чылында 1,5 миллиард рубльдиң бараанарын чонга бүдүрүп үндүрерин химиктер хүлээнген.

Планныг онаалдаларын болгаш хүлээлгелерин ажыр күүседир-биле химия адырының ажыл-ишчилери кызымак ажыл-иште хаара туттунган. Ылаңгыя, ажылдап турарларның санын кызырбышаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле шекинчилериниң методун олар чедишкиниг ажыглап турар.

Ол арганы улам калбарткан. Новополоцкиниң «Полимер» деп бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи үш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде—декабрь 15-те күүседир болгаш планга немей 14,5 миллион рубльдиң продукциязын бүдүрерин хүлээнген. Ол эгелээшкинни Сумскиниң «Химпром», Куйбышевтиң «Азот», Энгельстиң «Химволокно», Гомельдиң химия заводунуң болгаш оон-даа өске хөй-хөй коллективтер деткээн.

Тыванның агрохимия лабораториязында мал ажылын химижидериниң болгаш мал чеминиң анализин кылыр килдистиң ажылдакчылары Химиктиң хүнүн күш-ажылчы чедишкиннерлиг утказан.

Ол коллективте мурнакчылар хөй. Олар мал чеминге хереглээр культураларның анализин кылып, химияны өдөз ажыл-агый бүдүрүлгезинге ажыглаарының айтырыгларын шиитпирлеп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талдан): техник-лаборант М. Е. Копцева болгаш агрохимик Р. И. Журавлёва олар мал чеминиң составын тодарадып турлар.

АГРОХИМИКТЕРНИҢ АЖЫЛЫ

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин агрохимия лабораторияның ажылдакчылары, республиканың бүгү чону-биле бир дөмей, улуг сонуургал-биле таныжып чугаалашкан, ында кирген бүгү эгелерни, үүлдерни бүрүү-биле үүлдүгүнүп өскөн.

Республиканың агрохимия лабораториязы хөрзүнүң үнүш-дужуткүрүн, чемишчидилгенин хөрзүнге төгер аргаларын, хуусаазын болгаш үнүштүн дужуткүрүн бедидериңе оон салдарын шинчилээр сорулгалыг. Хөрзүнүң агрохимиктиг шинчилелин кылыр, мал чеминиң культураларының составын болгаш шынарын тодарадыр талазы-биле агрохимиктиг лабораториянның ажылдакчылары улуг хемчээлдиг ажылды кылын чоруткан. 973 муң гектар девискээрлиг көдээ ажыл-агыйга ажыглалдыг черлериниң, хөрзүнүүн 115 хевирлериниң шинчилелдерин кылган болгаш 366 муң санныг анализтерни хөрзүнге чоруткан. Химиктиг анализтерге үндезилээш, республиканың 58 ажыл-агыйларынга агрохимиктиг карталарны болгаш сүмелерни кылын берген.

Чемишчидилгени хөрзүнге төгер нормазын эрткемге үндезилеп тургузар сорулга-биле, аңгы-аңгы хөрзүн-климат зоналарлыг 12 ажыл-агыйларга янзы-бүрү культураларга (кызыл-тас, арбай, кукуруза, картофель, хөй чылдыг сигеннер) чемишчидилгени ажыглаарынга 170 санныг дужулгаларны чоруткан. Ынчаар чоруткан дужулгаларның түннелиинде тарылга шөлдериниң шөл бүрүзүнге, участок бүрүзүнге хөрзүнүүн үнүштер чедип болур каттарында фосфорнуң, калийниң хевирлери, кислоталыы, хөрзүнүүн кара карты, дустуу, кужурлуу тодараттынган.

Чемишчидилгени каяа, канчаар ажылдаар талазы-биле ажыл-агыйларның специалистеринге практиктиг дузаны көргүзүп, чемишчидилгени ажыглаарының болгаш кадагалап шыгжаарының талазы-биле хыналданы чорудуп турар.

Оон ангыда органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелериң шынарының талазы-биле хыналданы болгаш дужулганы чорудуп турар бис.

Мал ажыл-агыйының продуктулуг болуру малды эртемге үндезилээн нормалар ёзугаар хоолулуг чемнер-биле чемгереринден улуг хамаарылгалыг. Ынчалза-да оны мал чеминиң составын бүгү талалыг өөренип көрүп турган кылып болур. Агрохимлаборатория республиканың ажыл-агыйларында белеткеттинген мал чемнерин 1969 чылдан эгелеп шинчилеп, өөренип турар. Мал чеминиң химиктиг составында шынарының кол көргүзүү протеин база ол ышкаш фосфор, кальций болур. Ынчангаш ол анализтерге даянгаш, малды хоолулуг чемнер-биле, мал чемнерин хумагалап ажыглавышаан, шын чемгереринин рационун тургузуп турар бис.

Бистиң агрохимлабораторияда 2 чыл мурнунда радиологтуг килдис немешкен. Килдисте 2 болук бар. Бир болук—химиктиг үүлдерниң (гербицидтерниң, хоранныг химикаттарның, чемишчидилгениң) шөз ажыл-агыйынга артынчы салдарын (токсикологияны) тодарадырын болгаш шинчилээрин чорудуп турар. Радиология болуу хөрзүнде болгаш үнүштерде радиоактивтиг бүдүмелдер бар бе дээрзин тодарадып көрүп турар. Лабораторияда хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдап турар мурнакчылар хөй. Оларга А. Соскина, В. Рябененко, Т. Фунтикова, А. Аристова болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Н. ЭРТИНЕ.

республиканың агрохимлабораториязының ажылдакчызы.

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛДЫҢ АЯН-ЧОРУУ

Чехословак улустуң улут өөнүү—СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак делегациязын өөрүнчүг, байырлалдыг байдалда уткуурунга социалистиг Чехословакия белеткенип турар—деп, Чехословакияның Компартиязының ТК-зының Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары В. Биляк медегээн.

Бистиң улузувус Совет Эвилелинге ханы өөрүп четтирген сагыш-сеткилин илергейлеп турар — деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга ол чугаалаан. Империалистиг реакцияның эң коргунчуг чепсээ — фашизмден бистиң чуртувусту ССРЭ камгалап алганын кажан-даа утпас бис. Шынчы, ак сеткилдиг дузаламчызы дээш, Совет Эвилелинин социализмин орукту делегейге бир-ле дугаарында айтып, бистиң калбаа-биле ажыглап турарывыс үнелеп четтипмес дуржулганы чедип алганы дээш совет улуска өөрүп четтирген бис. Ол дуржулганың ачызында сейзырааңгай социалистиг ниитилелди тургузарының өрүү-биле дүрген бурунгаарлап шыдаар бис. Советтер чурту бистиң хосталгавыстың болгаш хамаарышпас чоруувустуң көд магадылалы болуп турары дээш аңаа өөрүп четтиргеи бис.

Он чыл мурнунда, кажан бистиң чонувустуң социалистиг чаалап алышкыннары кыжаныышкын адаанга болу бээрге, совет коммунистериниң ленинчи партиязы болган акы-дуңма совет улус ачыдуза чедирериниң холун бисче сунганын совет делегациянның аян-чоруунуң үезинде дээди деңнелге бүрүн барымдаалыг демдеглээр бис. Совет Эвилелинин болгаш акы-дуңмалышкы социалистиг өскедаа чурттарның интернационалчы дузазының түңнелинде ЧССР-ге социализмин улам ыцай чедишкиниг тургузары хандыртынганын чехословак коммунистер, бистиң чуртувустуң улустары кажан-даа утпас.

Делегей байдалы хамыктың мурнунда Совет Эвилелинин ачызында эки талазыче өскерилген болгаш өскерлип турар, ооң ачызында тайбының байдалдарында чурттап болгаш социализмни тургузуп шыдаар бис, бистиң урут-дарыгларывыстың аас-кежиктиг келир үезинге бүзүрел-биле оларны сагыш амыр дорукторуп шыдаар бис дээрзин аян-чорук үезинде база дагып бадыткаар бис.

Совет Эвилелинин партия-чазак делегациязын эң өргүм аалчылар кыдыр уткуурунга белеткелип турар бис деп, В. Биляк чугаалаан. Чехословакияның Коммунистиг партиязы болгаш бистиң бүгү улузувус Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязын, Советтерниң улуг чуртун магадаан сеткил база өөрүп четтиришкин-биле көрүп турар. Бистиң улустарывыстың хосталгазы дээш тулчуушкуннарның шуут киржикчизи, бистиң шынчы оңнүүүс—эш Л. И. Брежневти ханы хүндүлээр бис.

Бүгү делегейге тайбың дээш, бүгү кижи төрелгетениң аас-кежиктиг амыдырал-чурттазы дээш, Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң мурнунга оң аажок улут ачы-хавыязы дээш, марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге делегейниң коммунистиг шимчээшкинин сырый каттыштырар болгаш оң туруштарын быжыглаар дээш демиселдиң хөрзүнге оң салыышкыны дээш Л. И. Брежневтиң могаг чок демиселин Чехословакияның улузу бедин-биле үнелеп турар.

Эш Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак делегациязының аян-чоруу бистиң улустарывыстың болгаш партиларывыстың аразында бүзүлбес найыралдың база эвилелдиң чаа херечизи, чехословак-совет харылзааларны улам ыцай бүгү талалыг хөгжүдериниң хөрзүнге күчүлүг идиг болур дээрзинге ханы бүзүрелдиг бис деп, В. Биляк түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА).

АКЭЛ-ДИҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

Киприниң Күш-ажылчы улузунуң дешилгелиг партиязының (АКЭЛ-дин) он дөрткү съездизи бодунуң ажылын Никозияда уламчылаан турар. Съездиниң бурунгу эртенги хуралынга отчёттуг үениң дүргузунда партиянның организастыг ажылының дугайында илеткелди АКЭЛ ТК-ның Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары Д. Константинуну кылган.

Даштыкы аалчылар съездиге байыр чедирип, чүве чугаалап эгелээн. Бир-ле дугаарында СЭКП-ниң делегациязының баштаңы СЭКП ТК-ның секретары Я. П. Рабоа чүве чугаалаарга, съездиниң киржикчилерин адыш часкаашкыннары-биле байыр чедирип уткаан.

(СЭТА).

ЧЕПСЕГЛЕНИИШКИННИ ДҮЖҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ СЕССИЯЗЫНГА А. А. ГРОМЫКОНУҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Чаңгыс сөс-биле алырга, ол-ла хоолун бодап алган «совет айылды» барымдаалап алгаш, айтырыгны будаары-биле ол барымдаапы ажыглап турар-дыр. А америк ракета-ядролуг чепсектер эглип шыдавас бе, ынчангаш олар чүге черле Европада туруп турарын чугаалаваска-ла, олар чүүн-даа мурнунда кандыг угланыышкынче эгли бээри, билдингир ышкажыл.

Чамдык чурттарның төлөлекчилери «чепсеглениишкинни дүжүрери» деп сөстү маңаа арай боорда чугаалап турарын хөй кижилер эскерип каан боор. Харын олар контроль дугайын улуг күзелби-биле чугаалап турарлар. Чүүн дугайында? Чепсеглениишкиннер дугайын, шуут-ла чепсеглениишкиннер дугайын дорт чугаалап турарлар. Ынчалза-даа делегейде чепсеглениишкиннериң хемчээлин контрольдап-даа турар болза амты деңнелдеп беш катап улгаттырып болур ашаар-дыр. Ынчаарга тайбынче орук ол бе, ынчаш? Тускай сессияны чепсеглениишкиннерни эңдере бүдүрерин дүргедетсин дээш эвес, а чепсеглениишкиннерни дүжүрерин дүргедетсин дээш чыылдырганын сагындырары артык эвес. Ынчангаш чепсеглениишкиннерни эңдере бүдүрерин үргүлчүлеп турарының чылдагааны чүгле биске эвес, харын шуптуувуска эки билдингир.

Чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаар талазы-биле шыңгыы күжениишкиннерге, чаварылдырыышкын хөрзүнге элээн каш чылдарда колдап келген, делегейде политиктиг климат таарымчалыг салдарны чедирип келген деп, А. А. Громыко оон ыцай чугаалаан. Делегейниң өөн ниитилел системаларының харылзаалаарының тоогүзүнге ындыг чүве кажан-даа турбаан. Ам-даа четпес-даа болза, делегейде бот-бодунга бүзүрежир чоруктуң тодаргай деңнелин чедип алган. Леонид Ильич Брежневтиң ГФР-ниң удуртукчулары-биле чоокта чаа кылган чугаалажыышкынары бо бүгү чорудуушкуннарга күштүг ядигни берип турар.

Тургустунып келген таарымчалыг байдалды чүс хуу ажылаары эргежок чугула. Политиктиг чавырылдырыышкын шериг чавырылдырыышкыны-биле каттыжар ужурлуг. Ынчаар кылбас болза, хөй чылдарда, хөй-хөй улустарның болгаш күрүнелериниң туруштуг күжениишкиннери-биле чедип алган, делегей харылзааларында позитивтиг үүлдерни дедир октавыдын болур. Бир эвес дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарының политиказын угаан-сарыылдыг деп хүлээп көөр болза, ол ындыг болур-даа, чепсеглениишкиннерни дүжүрериниң политиказын база угаан-сарыылдыг деп көөр ужурлуг.

ССРЭ-ниң делегациязы Совет Эвилелинин өөрүнүзинде долу тодаргайы-биле чугаалап тур: бир эвес өске күрүнелер чепсеглениишкиннерни дүжүрериңе белен болза, бис база белен бис. Бисте шериг-ниң артык күжүн чедип алырының кандыг-даа сорулгазы чок. Дайын оруу-биле шиитпирлээр деп турар чаңгыс-даа сорулга бистиң чуртувуста чок. Бодувустуң күрүневистиң айыыл чок чоруун болгаш делегейге ниити тайбыны чепсеглениишкиннерни эңдере бүдүрерин доктаадыр орукту дамчыштыр, бүгү чепсекти дүжүрер дугайында дуржулганы, дуржулганы эң турар бүгү талаларның эрге-ажыктарын деп көрүп турар шынчы дуржулганы дамчыштыр шиитпирлээр херек деп көрүп турар бис.

Чүүн-даа мурнунда чүүн кылыры негеттиниң турарыл? Шериг күжү улуг күрүнелериниң чепсеглениишкиннериниң болгаш чепсектиг күштериниң сан-даа, шынар-даа талазы-биле улам ыцай өзерин долузу-биле соксадыр дугайында айтырыгны тургузар үе келген деп санап турар бис.

Оны улам тодарадын база шериг күштери чепсектиг янзы-бүрү хевирлериңден тургустунганын өөреним көргеш, Совет Эвилели дараазында хемчеглерни боттандырарын санаалдап турар:

— ядролуг чепсектиг бүгү хевирлерин бүдүрерин соксадыры;

— массалыг узуткаашкын чепсээниң өске-даа бүгү хевирлерин бүдүрерин соксадыры болгаш хоруурунг;

— аңаа хевириңи улуг үргедээшкиниг күштүг чепсектериниң чаа хевирлерин кылырын соксадыры;

— Айыыл чок чоруг Чөвүлелиниң доктаамал кежигүнүнүң күрүнелериниң, а ол ышкаш оларның-биле шериг дуржулгалары-биле холбашкан чурттарның армияларын көвүдириниңдеи болгаш аңаа боочепсекти улгаттырарындан ойталаары болур.

Үстүнде айыткан үүлдерни ёзугаар чогуур хемчеглер-биле амгы үеде туруп турар чепсеглениишкиниң болгаш Чепсектиг Күштериниң бүгү талаларын хаара туткай турар ийик. Ындыг хемчеглер боочепсекти кара туразында эңдере бүдүрерин болгаш амгы үениң дыка дүвүренчиг байдалын үндезинин-биле орталандырып, соксадыр ужурлуг. Ындыг хемчеглерни боттандырып чорудары амгы үеде күрүнелер араында тургустувган күштериниң деңнелгүүр байдалын үревес-даа ужурлуг. Бо талазы-биле кым-даа аштырып, когаравас болур ийик. Ынчаарга тайбың хөрзүнге ол дыка-ла ажыктыг болур ийик.

Бо талазы-биле херекти практика кырында боттандырарынче үүткүвүшаан, Совет Эвилели бүгү хевириниң ядролуг чепсээн бүдүрерин сэксадырының болгаш ооң курлавырларын коорту кылырарының, оларны бүрүү-биле узуткаарынга чедирериниң дугайында чугаалажыышкынларны эгелээрин сапалдап турар.

Ядролуг чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыры-биле бистиң ыйдың турарывыс база бир улуг айтырыг—ядролуг чепсекти пептередирин баш удур болдурбазы болур. Бо талазы-биле чогуур дугуржулга дыка ажыктыг рольду ойнаан болгаш ойнап-даа турар. Ынчалза-даа моон-даа соңгаар күжениишкин херек боон турар.

Ядролуг чепсектиң бомбүрзек кырында пептерзирлиг шаптыктаарының база бир аргазы бар. Ол болза, ону девискээр болганынга-ла тургузарын кыыгаарлаары-дыр. Ынчангаш Совет Эвилели амгы үеде ядролуг чепсек чок күрүнелериниң девискээрлериниге ону тургуспазының дугайында айтырыгны тускай сессиялыг киржикчилериниге чугаалажып көөрү-биле кирип турар.

Совет Эвилели бо талазы-биле канчаарыл дээр болза, ол бодунга чогуур хүлээлгелерин алырынга белен. Бистер ядролуг чепсектиг өске-даа күрүнелерни олче кыйгырып турар бис.

Амгы үениң бир онзагай байдалы чүл дээрге, чепсеглениишкинни эңдере бүдүрери шынар талазынче улам-на чайлып бар чыдары болур. Ынчангаш массалыг узуткаашкынның чаа хевирлерин болгаш чаа системаларын тургузарын болдурбазы эң-не эртежок чугула боон турар.

Совет Эвилели нейтронуг чепсекти бүдүрерин бүрүүбиле хоруурунг дээш турукун турар. Ол дээрге, биске хамаарыштыр кылган үүдүге бистериниң төлептиг харыы берин шыдаваазыысты кортеш, ынчан турарывыс ол эвес-тир. Оң бадыткалы—баштай атомнуг, а оон соонда термоядролуг чепсектиң тоогүзү-дүр. Бистер принцип ёзугаар чепсеглениишкинни эңдере бүдүрер талазы-биле чаа хевириниң угланыышкыны тыптырынга удурланып турар улус биз.

Амдыызында, орай эвесте, ядролуг нейтронуг чепсекти бүдүрерин кайы-даа таланың ойталаарының дугайында дуржуп санаалдап турар бис. Совет Эвилели өскедаа социалистиг чурттар-биле кады бо чылдың март айда Женевада чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле Комитетке өөрү-биле бо талазы-биле чогуур конвейцийниң толевилелин кирген болган. Бистер боттарывыстың ол санаалыыска тодаргай болгаш будулчан уткалыг эвес харыыны манап турар бис.

Хамыктың мурнунда стратегиг хөлдаашкынның чепсээн кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкынларга доктаап көрөлцицер.

Бистер ону барымдаалаш, ниитилелиң эрге-ажыктарын деңнемчээлдиг-биле барымдаалаан болгаш тайбыны быжыглаарының калбак эрге-ажыктарынга таарышкан дуржулганы ийн таланың күжениишкини-биле чедип ап болуруп көрүп турар бис.

Ядролуг чепсекти шеңээрин бүрүү-биле, бүгү-ниитиг хорудаарының дугайында чугаалажыышкынларның чедишкиниг доостурунга кордап болурунуң үндезини бар бооп турар ышкаш. Ол болза, чепсеглениишкинни эңдере бүдүрериңе шаптыктаары-биле дыка хөй күрүнелериниң элээн каш чылдарның дургузунда кылып келген күжениишкиннериниң угланыышкыны-дыр.

Совет Эвилели саналдап турар базымнар чепсеглениишкинни эңдере бүдүрерин соксадырына эргежок чугула бо лурга ону сүмелеп турар. Ол саналдар шериг талазы-биле чавырлыышкынга, дайынның кыптыгын болурунуң айылын боттуу-биле кошкадырынга эргилдеп херек кырында кылып болур.

Бүгү күрүнелерге шуут-ла хүлээндирип турар дээштиг шиитпирни ол дорааа хүлээп ап шыдаар ындыг чыышты— чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле бүгү делегей конференциязын чыылдырарын Совет Эвилели болгаш өскедаа чамдык күрүнелер саналдап турар. Тускай сессияның чедишкини ону чыыдырарына идиг кылыр ужурлуг. Аңаа холбаштыр Бүгү-делегей конференциязын эрттирериниң тодаргай болгаш чоок-даа хуусааларының дугайында шыңгыы бодап көөр ужурлуг.

Кол Ассамблеяның тускай сессиязының шиитпирлери, оон хүлээп алган документизи чепсеглениишкинни бүгү-ниитиг болгаш бүрүн дүжүрериниң айтырыын үндезини-биле шиитпирлээринче, дайынның материалдыг үндезинин узуткаарынче күрүнелерни херек кырында угландырын дээш Совет Эвилели бодунуң-на кылып шыдаар үүлдерин шуптузун кылыр аңаарын А. А. Громыко түңнелинде чугаалаан.

Төрээн чуртувуста

● ОДЕССА. Антарктидага кит аңнаар «Совет Украина» деп флотилиняның суднолары май 15-те Одесса портунда чедип келген. Бо удаагы рейстің болгаш беш чылдың үш чылдарының даалгаларын чедиишкиниг күүсеткенин далайжылар аңаа болган митингге рапорттаан. Хөй айлар иштинде үргүлчүлээн бо рейске совет далайжылар кит тывыжы делегей дуңгуулгаазынга дүүштүр чорутукан. «Гремучий», «Добрый», «Бедовый» деп судноларның экипажтары социалистиг чарыштың типлекчилери болган.

* * *

● КОКЧЕТАВ. Областа беш үче дугаар уран үүл коллективи — ургуларның «Хүлүмзүүг» деп ансамбли баштайгы концертти көргүскен. Оон программазын белеткээринге Кокчетавтың уран үүлүге хандыкшылдыг артистериниң дагдыныкчылары — Ленинградта Н. К. Крупская аттыг культура институдунуң башкылары дүзелаткан. Ленинградчылар культура бажыңнарының, ажылчын клубтарының чанында ам-даа үжеп ансамбльдерин болгаш театр студияларын тургузарынга дузалажыр.

* * *

● ТЮМЕНЬ. Областың аныяк чогаалчыларының семинары ында ажыттынган. Оон киржикчилериниң араазында —Уренгойнуң геологтары, Самотлорнуң ажылчыннары, Соңгу чуктүп газ болгаш нефть берип турары «изин точкаларының» оске-даа толээлекчилери бар. Эгелен чоруур литераторлар кылган ажылдарының түпелин үндүрүп, чаа чогаалдарны тургузарының сорулгаларын айтыр болгаш Москваның, Свердловскиниң, Новосибирскиниң хоочун чогаалчылары-биле ужуражыр.

* * *

● МОСКВА. Херээженнерниң болгаш ургуларның дарлаашкыдан хостуг эргелери дээш, национал хамаарышпас чорук, тайбың болгаш чепеегленишкиннерни дүжүрери дээш дериселе Херээженнериң демократтыг федерациязының делегей чөвүлелиниң ында ажыттынган сессиязының киржикчилериниң кичээнгейинде товүнде турар. Делегейниң уруг хүнүнге (1979 чылды мынчаар чарлаан) белеткелдер талазы-биле хемчеглериниң аңаа база чугаалашкан.

* * *

● БАКУ. Азербайджанга кат-чимис өстүрериниң чиңгине планын бадылаан. Беш чыл төнчүзүнге чедир республикага кат-чимис тарыр шөлдериниң иниги хемчээли 15 муң гектар чедер, а оон чимистерни белеткээри ийи катап өзер.

* * *

● КИШИНЕВ. «Молдова» дээр мебельмаш ажылдап кылыр комбинаттың бүдүрүп эгелээни бажың херекселдерин «Орион» деп аданан. Бо дээрге ном шкафтарындан, сервантыдан болгаш оске-даа эдилелдерден тургустунган мебель комплектизи болур, аңаа күрүпениң Шынар демдээн тывыскан. Амгы үеде ук, бүдүрүлгениң коллективи бүдүрүп турар продукцияның 40 ажыг хуузун Шынар демдээ-биле кылып турар.

* * *

● КИРОВОГРАД. Электри-биле ажылдаар, көвүрүгленчек он муң дугаар кранны Александрия-да транспорт-кодуртулге дериг-херекселдериниң заводу бүдүрүп үндүрген. 15 тонна чүк кодурер ол кранны «Тюмень тудуг индустрия» трестиң ажыл-ишчилеринче чорутукан. Бүдүрүлге коллективи: «Барыын Сибирьниң байлаан шиңгээдип ап турар кижилериниң чагыын—хуусаа бетинде!» деп кыйгырыг-биле ажылдап турар. Тюменьчилер чыл эгезинден бээр он-он яжы-бүрү краннарны алганнар.

(СЭТА).

Чаа бижикке чалгыннанган...

Чылдар болгаш кижилер

Калчаа бажының сырый эвес, чолдак дүктери буурулзумаар апаргаш, чалгыларзыг сыгыглар ооң хаваан хөлей бергилээн, ортумак дурт-сынныг, шилгедек ада-боттуг кижини чээрби ажыг чыл мурнунда эң баштан көрүп, ужуражып чугаалашкан мен. Оон соонда каш-даа удаа ужуражып, пат-ла билир, таныыр апардым. Серт-бурт эвес, топтуг томаанныг, чугаалаанда үнүн-даа бедитпес, саңнал берип, индир кырынга-даа үнүн келгеш безин ол-ла шилбиле чугаалаар кижи...

Ол хоочун коммунист-биле он ажыг чыл дүргүзүнде көрүшпедивис, ажыл-амыдыралдың айны ындыг апарган. Чоокта чаа Типлелгениң 33 чыл болган оюн пайысылал Кызылга демдеглеп эрттирип турда, аңаа хепертен ужураштым. Типлелгениң пайыр-байырын, оюн-тоглаазын-на көөр дээн ол боор, шинии кылдыр кеттинген, медаль шаналдарын хөрөөн чайнады кадап алган таваар базын чор. Кудумчуга уткужуп келгеш, мени топтап көргеш, холун сунмушаан:

— Па, көргеним-даа кижи ышкаш—деңкеш, хүлүмзүүгүй кагды.

«Ооржак Шир-оолович Хуна» деп сакты хонуп келгеш, ооң эрткен солун амыдыралын бодап келдим.

—Чеже боор ам, кыраан болдур мен ийин. Алдан ашкандан бээр ийи-үш чыл чедип тур, пенсиялаан мен—дээш, Ооржак Шир-оолович каттырып кагды.

Ажыл-иштин болгаш амыдыралдың чымыжынга чыллар эрткен билдирер эвес. Бир көөрүнге-ле кырый берген орар-сен. Харым алдап ашкан дээрге баштай арай бүзүревейн олурган мен. Чүге дээрге кылажын, арын-бажын көөрүмге, сергек, үнүп дыңнаарымга, аныяк ышкаш болган.

— Кадыкшылым эки, ынчангаш ам-даа ажылдаза деп чүткүп чоруур кижи мен. Бистиң партия, чазаавыстың ачы-дузазында хөөрем чок эки чурттап чор мен: пенсия-даа четчир, таарымчалыг бажыңбалгат-даа бар. Ам Чадаанада кээп чурттай бердим. Шаанда мындыг чыргалдыг амыдыралды чүгле күзеп бодап чораанна болгай бис. Ам бо-дур, ындыг амыдыралды чөп демиселбиле чедип алган. Тыва черде чаартынган амыдырал-чурттаргага эвээш-даа бол үлүгхуум киирип келдим. Ажытөлдү-даа өстүрүп доруктурдум, олар ам эртем-билиг чедип алган. Аас-кежиктиг ажылдан, чурттап чоруурлар —деп, ол чугаазын эгеледи.

...Балдыр-бөзөк оолак болуп, шору билип кээрге-ле ооң ада-иезин ядыы улус чораан. Араттар көшкүп турган. О. Шир-оол ашак: «балдырлыг» улустардан ачылга-ыпаанны дилеп алгаш, самдар кара өөн Маңчүректин Хайырлыг-Каът ол ынчаар хонаш солун, ынай-бөөр база-ла көжүрүп чораан. Х. Ооржактың адазы ачы. Ооң ол мергежили уругдарын азырап доруктурарынга ачы-дузалыг турган. Шир-оол ашак ол кавы аалдарга часпас адыгжыларның бирөзинге санадып чораан. Чактыр боозун чүктепкеш, тайга-таңдызынче чорупкан соонда белен-селен куруг келбес. Ан-меңиниң эзди-биле от-бүдезин-даа, кожаларын-даа амырадыр. А диңнээр ой чоокшулан орда, ол мырыгай олут орбастан, чыдын чытпастай бээр. Сөөлүнде барып, диңнээрде, эзенгиден тептипе берген эрес оглун эдертип алыр апарган.

— Ацчы болурунга, диңнээр деп белен эвес ажылга ачам өөредиш каан—деп. Ооржак Шир-оолович ам сактып чугаалап олурар.

«Чаа тыва бижик чогаатынган» деп дидир-дидир медээ чугаа 1930 чылда-ла ыракузак, кадыр-берт Хөлчүктүг сумузунуң араттарынга, чаагай частың медөчизи аваңгыр чараш сайлык ышкаш, ужугуп келген. Ол чугаа, чалгынныг ышкаш ойда-чикте, оглер «кезип» чорун берген. Ооң сураан безин дыңнааш, бижик чок—карангыга чурттап чораан кырган, чалыы бөдүүн араттарның өөрүшкүзүн чүге дециээр! Эрес-кежээ бичии оол база-ла аажок өөрүп, «мен баштай барын өөренип алгаш, ооң соонда араттарга барып өөредир шилиттинген кижилерни чыыр ужурлуг турган. Ындыг кижилериниң биреэзи Хөлчүктүг сумузундан Хуна Ооржак болган. Чадаанага өөрүшкү-маңнайлыг хап келгеп.

— Ынчан Чадаанага кап-ла борбак куу бажыңнар турду. Чаа бижик өөренирп-биле ооң-моон үжен хире кижи чылын келген болдувус. Өөренир болгаш чурттаар бажың-даа белен болду. Ламаларны үндүр хөөлепкеш, Алдыы хүрээ дээр бажың хостан каан мындыг. Чангыс өрөөл-даа болза иштиниң делгеми шору бажың болду. Башкывыс — Лама дээр кижи турган. Кичээл-даа үзер кижи-чок; аажок соңуурган, сүндүгүп өөрөнип турган бис. Карандаш, саазыны мүнне үлеп бээр, ынчалза-даа чегейи кончуг. А бис аажок кампап турган бис—деп, ол ханы тып алыр—өөредилге дээш чүткүдүп күшүү ындыг! Олар чаа бижикти шиңгээдип алгаш, башкылынга четтиргенин илередип турганнар. А олар база-ла чаа өөреникчилерни боттарынга дорааи-па тып алганнар. Чаа бижик өөредилгези ынчаар-ла калбарып чоруй баргаш. Ынчан Тывалың кайы-даа булуңунга бижик өөредилгези, турал-суглаа, оюн-концерт, ажыл-иш дээнде арат массаларның идепкейи-даа кончуг турган.

Хүлээнген ажылы дээш кызымаккай, ак сеткилдиг, хөй-пинти ажылынга идепкейлиг аревчи Х. Ооржакты 1933 чылда Хөлчүктүг сумузунуң аревэ үүрүнүң даргазынга соңгаан. Ол сумута 200 ажыг аревэчи турган. Нам үүрүнүң удуртулгазы-биле аныяк-ескенни ажыл-ишче организастаар — кол соруулга ындыг. Ол үеде аныяктарның ажылынын кол угланыышкынары—чаа бижикти өөренири болгаш өөредири, мал бажын өстүрери. Чоп «Малды чутка алыспаалы» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап турганын ол чугаалап олурар. Кайы-бир аревэчиге ажылды дааскаш, ооң хыналдазын доктаамал тургузуп турарын кол негелделериниң бирөзүн кылдыр Х. Ооржак көрүп, ынчаар ажылдап чораан. Оон ыңай, эки ажылдаанларны чаңчап-мактаарын, шүүшпеп, төлеп чок аныяктар-биле эштеш чок болуруп ол эки билир. Хана солун үндүрери база-ла дээштиг салдарны чедирер. Хуралдарга шүүгүмчүлээриниңден ацгыда, хана парлалгазын Хөлчүктүгүнүң аныяктарының аразынга доктаамал ажылтап турган. Оон эрлеглиг номерлериге шалыпчыларны мактап, чалгаалары са шүүгүмчүлен чуруп, бижин турганы дээштиг, үре-түпелдиг болган. Ооржак Шир-оолович аревэчилер ортузунга дыка хөй ажыктыг, кижизидилгелиг ажылдарны бот-улегерни көргүзүп, идепкейлиг организастап чораан.

Оон ындыг организакчы идепкейи ону өрү чадаже чылда Хөлчүктүг сумузунуң көдүргеп. 1936 чылда Хөлчүктүгге ол нам үүрүнүң секретарынга соңгуткан, а нам үүрүнүң даргазы В. Калчек турган. Чаа ажылдаан Хуна Ооржакка од нам ажылының талазы-биле арга-дуржулгазын күзелдин-биле дамчыдын берип, аңаа доктаамал дузалап турганындан чоокта-ла аревэчи чораан аныяк кижи ол ажылче шымнынын киришкен. Ооржак Шир-оолович МЧАЭ, колхоз тургузуушкунунга болдуп эвээш-бичее-даа бодаа үлүүн киириштирген. 1938 чылдан 1945 чылга чедир ол Хөлчүктүг сумузун дарганаан. Ол ажылга база-ла Ооржак Шир-оолович бодунуң билиин, күжүн ыңдаар шаа-биле үндүрген. Оон эгелээш-ле хоочун коммунист Ооржак Шир-оолович Хуна пенсиялагыже чедир колдуунда партия болгаш советтер ажылынга чаагай үлүүн киириштирип келген. Үр чылдарда үре-түпелдиг күш-ажылы дээш, 1975 чылда алдан харлаанын холбаштыр Ооржак Шир-ооловичиге Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижинин тывыскан. «Күш-ажылдың хоочуну» болгаш өске-даа медальдарның ооң хөрөөн каастап чоруурун Ооржак Шир-ооловичиниң күш-ажылын партия болгаш чазактың бедин-биле үнелеп көргенин херечилеп турар.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

Чаа шүлүктер

А. ТАТЬЯНИЧЕВА.

Өскен-төрээн Россиямны
Өткүт, долу ырлазымза,
Ону чүгле шыдазымза,
Орта чүгле четтиксимзе.

Чаагай, улуг буянының
Чажыңыг үүм төлезимзе,
Мөңгүн ышкаш кынгырадыр
Мөңгередир ырлап болгай.

Чес-даа хөлчок байырланчыг,
Кан-даа аажок шилгедек-тир.

ЧЕТТИКСИМЗЕ

Сеткил-хөңүм уаш, чассының
Байын олар шуткүп шыдаар.

Чечектерин, судактарын
Чедир санаш шылаваазым
Алдын-сарыг өскен черим
Арыын, чымчаан шуткүп
хоржок.

Сүрлүг улуг тулчуушкунга
Чүрээ-биле бисти дуглаан,
Эргим чаагай өңнүктерге
Эөлдек сеткил шуткуттувмас.

Кадыг-дошкун дайын-чаанын
Харда-хөрде оргулангаш
Ханныг изин дириг чораан,
Кайын черле үттур деп мен.

Өргүн чонум дугайында
Өткүт, долу ырлазымза,
Ону чүгле шыдазымза,
Орта чүгле четтиксимзе.

Очулдурган М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

АЖЫЛЧЫННЫҢ ХҮЛЭЭНГЕНИ

Ажылчынның шевер холу
Чазап кылбас ажылы чок,
Ажылчынның мергениниге
Чагыртпайн баар чүве-даа
чок.

Ажылчынның арын-вүүрү
Артык олча, алдар сүрбес,
Ажылчын бир эгелээнин
Ара кааптар ужур-даа чок.

Ажылчынның хүлээнгени
Чештинмес доң ышкаш
ылап,
Ажылчынның берген сөзү,—
Шериглериниң даңгыраа-ла.

В. САГАН-ООЛ.

«КЫЗЫГААРДА». Сенда-Баир Уйнуксйниң чураан чуруу.

СПОРТ · СПОРТ

КОЛ ЧҮҮЛ—МЕРГЕЖИЛ

Республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң чөвүлелиниң III пленуму бурунгу хүн Кызылта болуп эртөөн. Спорт ниитилелениң бо чылдың бирги кварталында чорутукан ажылының түпелин болгаш уруглариның спорт школаларында өөредилге-белеткел база кижизидилге ажылының байдалы болгаш ону экижидериниң хемчегелериниң дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Бо талазы-биле шлеткелди республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы В. Биче-оол кылган.

Партия, совет, профэлилел органнарының удуртулгазы-биле ниитилел ажылчы чоннуң ортузунга спортту чептередир, массалыг болдурар дээш доктаамал ажылдап турар. 45 күш-культура коллективинде 9010 спортчуну ол хаара туткан. Ниитилелдиң кежигүннериниң саны эрткен чылдыынга бодаарга муң ажыг кижиге өскен.

Бирги кварталда республика болгаш хоорай масштабтыг 15 маргылдааны эрттирген, аңаа ийи муң ажыг кижи киришкен. Республиканың бирги черн дээш болган баскетбол хостуг хүрөш, стол теннизи, биатлон маргылдаалрынга спартакчылар бирги черни алганын плеткелчи демдеглээн.

Спорт-кадыкшылга ажыдын план баштаар доктаамал чорудуп турар коллективтер эвээш эвес. Оларга республика эмнелгези, геология-шинчилел экспедициязы, № 1 АТБ болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Ийеткелчи болгаш пленумга санал берген эштер спорт ажылында четпестерни шүүгүмчүлээн. Спортту массалыг болдурар, күш-культурачуларның мергежилин бедидер дугайында шыңгыы чугаа болган. Спорт мастерлери белеткээр социалистиг хүлээлгезин ниитилел кам чыл улаштыр күүсетпээн. Зона маргылдаалрынга киришкен командалар колдуунда сөөлгү черлерни эөлен келген. Оон чылдагааны бедик класстың спортчуларын белеткээринге кичээнгейни база тренерлерден негелдеп кошкатканында болуп турар. Ол четпестерни дарый чайлаткаш, мергежилдиг спортчуларны белеткээринче кол кичээнгейни салыры, ону чедип алыры-биле уругаарның спорт школаларының, секцияларының өөредилге черлериниң, бүдүрүлге коллективтериниң спорт ажылын амгы үениң негелдезинге дүүштүр тургузарын пленум чугула деп санаан.

Россияның «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даргазының оралакчызы В. А. Васильев пленумнуң ажылынга киржип, чүве чугаазаан.

Чугаалашкан айтырыг таназы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

Спорт-массалыг ажылды эки чорудуп турар республика эмнелгезиниң, геология-шинчилел экспедициязының коллективтериниң Россияның «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң Хүндүлел бижини болгаш турасказалыг медальдарын тывыскан. Эки ажылдыг тренерлерге, хоочун спортчуларга, активтерге шаңналдарны база берген.

Т. ХЕРТЕК.

Телевидение

МАЙ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—«Зарядкага чыскаалыңар!»
11.00—«Будильник».
11.30—«Совет Эвилелиниге бараан боон тур мен!»
12.30—«Тоол аалдан келген». «Улуг болгаш бачин Клаус». Уран-чечен телефильм. (ГДР). РСФСР-ниң улустуң артизи В. М. Леонтьева эге сос чугаалаар.
14.00—«Көдээге дамчыдылга».
15.00—«Музыка киоскузу». Дамчыдылганы Э. Беляева чорудар.
15.30—«Театр шинзи». А. М. Горький — «Достигаев болгаш өскелер-даа». ССР Эвилелиниң Бүрүүцениң үлегерлиг Бичее театрының фильм-шинзи. Рольдарда: ССРЭ-ниң улустуң артистери Б. Бабочкин, Е. Гоголева, И. Любезнов, Н. Анненков, режиссёру — ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Бабочкин.
18.00—«Делегей программазы».
18.30—«Бөгүн —Химиктиң хүнү». ССРЭ-ниң нефть болбаазырадыр кызыр болгаш нефтехимия үлетпүрүүнүң министри В. С. Федоровтуң чугаазы.
18.45—«Силериниң чагааларыңар-биле». Химиктиң хүнүнге музыкалыг программа.
19.30—Медээлер.
19.45—«Колобок дугайында тоол». Мультфильм.
20.00—«Кино ада-чоруктар клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар.
21.00—«Лениниң комсомолдуң 60 чылынга». «Чедиг дидимнер». Уран-чечен фильм.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—00.55—«Миланның «Ла Скала» театрының 200 чыл болганынга». Дамчыдылганы музыка таймылбырлакчызы О. Доброхотова чорудар. Төвгенде — медээлер.

МАЙ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—Уругларга фильм. «Кичээнчер, чаалыы мелегей». Уран-чечен фильм.
12.20—16.30—Чапсар.
16.30—ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ап ниитилелериниң Эвилелин тургузанының 50 чылынга. Документалдыг фильмнер программазы: «Кижилериниң амыдыралы болгаш кадыкшылы дээш демиселде», «Сорулгазы».
17.15—«Кеззэ-моңгеде артекчи». Телеочерк.
17.45—Горький хоорейлың «Типлелге» деп Культура орузунуң улустуң хөгжүм оркестриниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.40—Чарлаалар.

МОСКВАДАН

18.45—«Олимпиада-80».
19.30—Медээлер.
19.45—«Үшкү чыл—шалыпчы чыл». «Макеевканың дуржулгазы». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бенетов чорудар.
20.25—«Опера-биле ужуражышкын». Дж. Пуччини — «Тоска». Бухарестиниң опера болгаш балет театрының шинзи.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—00.40—«Театр дугайында чугаа». Дамчыдылганы Н. А. Абалкин чорудар. Төгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15—«Уругларга аң оолдарының дугайында». Ленинградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.45—«Мээн амы-тынын алган кижи». Кыска хемчеелдиг фильм.
19.05—«Техниктиг информацияның меделгели». Дамчыдылга.
19.20—«Чемнигчидилге чаштырар машиналар». Документалдыг фильм.
19.40—«Кадыкшылга». Дамчыдылга.
20.00—«Согуларарын чайладып болурун утпаңар!». Документалдыг фильм.
20.10—21.10—«Григорий Александров болгаш Любовь Орлова». Документалдыг фильм.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 28-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Мимино» 10.00, 11.50, 14.50, 16.40, 18.30, 20.50. «Пекин—кижи төрелгеннин дүвүрээзини» 13.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Моңге чоруктуң демдээ» 9.00, 10.30, 12.15, 13.45, 15.15. «Ылгалы чартык шак» 16.45, 18.35, 20.55 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү ийи» 10.00, 12.00. «Өөрүшкү бухтазы» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Русалочка» 11.00, 13.00. «Дээвирдеи шураашкын» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чаагай сеткил» 11.00, 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

МАЙ 29-ТА

«НАПЫРАЛ»: «Дедир харылаа» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыындыр» 9.25. Киноклуб: «Дириг амытаннар дугайында» 10.50, 15.10. «Мимино» 12.50, 17.00, 18.55, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ылгалы чартык шак» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Моңге чоруктуң демдээ» 15.00. «Өөрүшкү бухтазы» 17.00, 20.00 шактарда.

«ХӨӨКҮЙЛЕРНИҢ» ХОМУДАЛЫ

(Шоодуг)

Суксун садар черге Пактаар, Кудар база Ижер дээр алдептиг ат-шолаларлыг, хир, дүк тудуп чий бергилээн куукуу арыннарлыг үш кижи ужуражып келип-тирлер.

Улуг шил стаканнар иштиг ажыг сугну холдары сирилдеп тура, каш-каш хочуктар улаштыр аксыныг ол чүве аза-заваан, ондаан-суксаан кижилер дег харамдыгын пактагылапкан соонда, ам-на өөжүрган, холдарының сири-кавызы чүгээр намдап, ыжык куу арыннары бичии оң кирип, чугаазы үнүп келгилээн.

Оон-даа эки сегерен алырда, олар «Север» дээр папиросту хоюг көк ыжын думчуктарындан бургурадыр үндүрбүшаан, хандыр-хандыр сорулаан.

Бөгүн та чүге чүве айдыг, бо үш эжишкилериниң аразында чугаазы эзирикпейлериин дег аажок шуугаазынныг эвес, а арай аары ооңчуг агелээн.

Күдүгүр оорглыг, шилеп-ниг ышкаш узун буттарлыг Пактаар дээрэн чугааны мынчаар эгелеп-тир эвеспе:

— Үй! Иштим аажок куруун тур. Бо чылын эртенги чем чивес болдум-на, ооллар. Хайлыг чүве чүл дээрге, кадайтың калбак аастыг ишек садып алганында болбас ийиде. Кадай ооның саан, үндүрер дээш, эртен беш шакта турар. Оон одарга чедирер. Ол шиибиле дайындан чоруй баар. А мен хөөкүй көк дүшкө чедир өзеп олурар апардым.

Күдар аңаа аажок угаангыр санал каткан:

— Сеңде ооңчуг эки арга бар-дыр, Пактаар. Ол хайлыг калбак аасты садыыт! Ол-ладыр. Акшазы-даа херек болгай. Бисче-даа чаштаар-ла ыйнаан.

— Садыштар дээрге, бо-ла дүн-хүн чок таварышканынна ижип, чиг чоруур болгаш иштим хоочураан кижи болбас ийик мен бе—деп, Пактаар улуг тыныш, хүлүрөөн.—Чаа саггаш сүт ижеримге эки дөгер даан. Бичии уруглар ышкаш.

—Сээн эртенги чем чивезиңдаа чүгээр чүве-дир ийин — деп, ортумак сынныг, мешпек кызыл думчуктуг Күдар бодунуң хомудалын база илереткен.—Мээн кадайым дүштеки чем белеткевес болган-дыр. Ол дээрге чүүдеп-даа дора чүведир. Ооңчуг хөрөөженнің дээрге шагым келди дээш, отканапка дүшкү дег, буу-хаа ыдын каар. Оон кандыг-бир хурал-суглаа, оюн-тоглаа болган боор. Кара кежээ келир. А мен хөөкүй амытан мешпек думчуум шүжүледи, хайлыг кадайны маган олура хүпээр кийки апардым.

— Ыда кижи муңгараар чүү боор!—деп, Пактаар бодунуң эжин догааштыра аарак шымбай сүме катыан. — Кадайыны ажылдыңан үндүрүп ал! Ол-ла-дыр!

— Ох! Ынчаар дээрге...—дээш, Күдар шак дүжүп, сеңдер дүктүг маңзыгыр бажын туттуна каапкан. — Ал-бот аажок эңмек-хоочулуг. Ажыл кылыр шыдавас...

— А силер-даа ындыг-ладыр силер. Ынчаарга мен хөөкүй дээрге кежэки чем чивес, бак салымда таварышкан болбас ийик мен бе—деп, амга чедир чугаага киришпейн турган күскү мургу дег дулгу моюнчуг, чолдак сыныг Ижер дээрэн бодунун кайгамчык качыгдалын эштеринте чарлап-тыр.

— Кадай дээрге үшкү эзлчегде мен дээш, кежээ эртеде маңнаан чоруй баар. А мен хөөкүй улуг иштимни куспактап алгаш, ооң хылаарын дыңнап чыда хонар.

Күдар аңаа мынчаар сүмеэзэн:

— Кадайыңны хүндүс ажылдаар черже киирип ал!

—, Ох! Ол чүү дээрэн ол боор, күжүр кара эжиким!—деп, Ижер аңаа удурланган.— Чүү дээр дээрингe ынча дириттине берди!? Сеп ышкаш дүштеки чем чивезин оон-даа дора эвеспе.

Пактаар оон-даа угаавгыр санал каткан:

— Ынчаарга кадайыңны ажылдатса! Билдирииштин бижээш, ажылыңдан үнүп алыр. Ол-ла. Аарыг мен деп каар.

— Эки-ле саналдар-дыр!—деп, Ижериниң мойну улам кыаын, шугулдай берген.—Силер боттарыңар ажыл кылбас хиреңерде, хүнүүк-не чүүкиибиле суксуннан турар силер? Кадайларыңарның тышкан каш көпеектери-биле! Ынчаарга мен кадайымны ажылдан үндүрүп алгаш, суксун салын ижер көпеекти черден чыыр алыр мен бе? Боттарыңар кадайларыңарны ажылдарындан үндүрүп алыңарам! Канчан баар эвес силер!

Ижер улам изигленгеш, хайыралыг эргим өңнүктерин мынча дей каапкан:

— Аарыг бис, аарыг бис дежип, мегеленип алгылаан!

— Бодуң ооңчуг мургу!

— Бодуң аш шилен!

Суксун садар черге кезек када чыдыг шоп-содаа үнер часкан! Таптыг-ла ол үеде кудумчудан оларның кайызында-даа таныыры хөрөөжеп үн дыңнаалын кээрге, өңнүктер орталанып, угаан кирип, миннин келгилээн.

— Хоорай чуду болган боларны-даа! Мындаа мээн ашаамны база көгүдүп турду болар! Ам көрүнерем: сек былаашкан черлик ыттар-ла! Чүүн былаажын турарлары ол дээр силер? Мындыг бужар амытаннарны чүге азырап олурар кадайларыл ол? Кудуруктарынга куу тостап баглагылааш, үндүр сыныгылаптас!

—Аарын турар бис—дижин, оңнуктер чурумнуу аажок бир үн-биле харыылаапнар. — Эмчиден бижиктиг бис. А ол бижиктер бажыңнарывыста. Ам бичии агаарлап чор бис.

Ол хөрөөжен кижи бо үш оңнуктерже көргеш, чудексинип, кускузу кээп турган чүве дег арыын бырыштырып, эрин чолбеңейнип турган.

Үш оңнук карактары кудукуду, кастыктары куу-куу, арыннары соолбургай-соолбургай апаргылаан кезек ыыт чок тургулааш, база бир угда улуг тыныгылаан.

Үш оңнук суксун садар черге ооңчуг үнелиг үе-шагын хей-ле халас эрттирип, эрткен айда эмчиге каш-даа хүннерде тургулаан. Пенсия берицер дээш аан. Оштуг чүве дег назы-хары база пенсиялаар четпээн, аныяк болганнар.

Аарыг чокта, чеже-даа зарыг мен дээрге, эмчилер өттүр көөр чүве-биле дөмей хоржок ышкажыл.

— Аът-шары дег кадыг, шыырак кижилер-дир силер. Чүгле ажыл кылбастың чалгаа аарыы болгаш араганың албыстаар аарыындан аараандыр силер—дээн.

Чуртта октаан чурук-быжынды ышкаш амытаннарны! Кажан-на, кандыг-ла хүн угаан кирип, орталанып улус чүве ирги!

М. ЭРГЕП.

Редакцияның адреси: индекс 667000

Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизинин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетпүр киллизинин 2-22-64, чаваа киллизинин 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Гираж 17531. Чагыг № 153.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле өрөгелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00192